ECONOMISCHE AGENDA
SAMEN WERKEN

ONS
NIJ BEGUN
MAKEN WE SAMEN

6 maart 2025

ONS NIJ BEGUN MAKEN WE SAMEN

Samenvatting

De Economische Agenda voor Groningen en Noord-Drenthe staat voor de versterking van samenwerking. Samenwerking op vele fronten: tussen landelijke, regionale en Europese overheden, kennisinstellingen, bedrijven, inwoners en maatschappelijke organisaties. De agenda wordt dé aanjager van de samenwerking tussen deze partijen, richt zich op het vergroten van het adaptief vermogen en op de aantrekkelijkheid van de regio. Voor de Economische Agenda heeft het kabinet van 2026 tot 2056 jaarlijks 100 miljoen euro beschikbaar gesteld en een eenmalige impuls van 250 miljoen euro.

Economische Agenda
De Economische Agenda is een investeringskader voor de komende dertig jaar. In welke vakgebieden, sectoren en innovaties de economische groei de komende tien, twintig of zelfs dertig jaar plaats gaat vinden is nu nog niet te voorspellen. Daar houdt de Economische Agenda rekening mee. Deze agenda jaagt aan, stimuleert en stelt geld beschikbaar. Keuzes in deze agenda zijn naast de inbreng van inwoners, bedrijven, kennisinstellingen en vele organisaties in Groningen en Noord-Drenthe (mede) gemaakt op basis van een ambitieus toekomstbeeld en regio analyses van bureau Louter, Rabo Research, CBS, Atlas Research en de arbeidsmarktregio.

Economische analyse Groningen en Noord-Drenthe
De brede welvaart staat in onze regio onder druk en onze economie staat voor grote uitdagingen. De productiviteit en het verdienvermogen zijn hier lager dan in de rest van Nederland. Talentbehoud, innovatie en samenwerking zijn essentieel. Onze regio heeft ook unieke kwaliteiten. Hier zijn, naast de uitdagingen, volop kansen voor economische versterking.

De ambitie: toekomstbeeld 2056
In 2056 zien we een regio met een brede welvaart boven het nationaal gemiddelde en een hoge levensstandaard. Het is hier prettig wonen en leven. De vrijetijdseconomie is gegroeid en zorgde voor voorzieningen en banen in het landelijk gebied. Onze regio is een internationaal knooppunt van innovatieve bedrijven in sectoren als gezondheid, voedsel en duurzame energie. We hebben de beste campussen. De gezondheidszorg is voorloper in Nederland en inwoners hebben letterlijk meer gezonde jaren. We eten gezond voedsel uit dit gebied. We zijn zelfbewust en trots op deze regio en herkennen die waardering ook bij bezoekers.

De vijf doelen van de Economische Agenda

1. Een toekomstbestendige economie in een gezonde en aantrekkelijke leefomgeving.
2. Het verdienvermogen van de regio verhogen en bevorderen van ondernemerschap.
3. Meer talent ontwikkelen, dit talent beter benutten en aan de regio binden.
4. Meer kennis uit de regio verzilveren.
5. Versterken van ons regionale zelfbewustzijn en imago.

Om deze doelen te halen zet de Economische Agenda in op zowel breedte-investeringen, als investeringen in een aantal specifieke sectoren. In de agenda staan daarom vier brede, generieke en vijf thematische onderwerpen. De Economische Agenda is er voor éxtra investeringen. Het gaat niet om reguliere investeringen, grootschalige infrastructuur, openbaar vervoer of woningbouw. Deze doelen zijn vertaald in voorwaarden die we toepassen op twee soorten investeringen: generiek en thematisch.

Generieke investeringen
Brede, generieke inzet van investeringen vanuit de Economische Agenda gaan over overkoepelende investeringen op vier verschillende gebieden: 1) onderwijs, kennis en arbeidsmarkt, 2) ruimte voor bedrijvigheid, 3) digitalisering en 4) profilering.

Aanpak van onderwijs, kennis en arbeidsmarkt	• Leven lang opleiden en ontwikkelen van talent. Focus op techniek, zorg, ondernemerschap. • Masterplan Campussen: brede investeringen in het kennis- en innovatie ecosysteem. • Innovatieve interventies in Noord-, Oost- en Midden-Groningen voor een duurzaam inzetbare beroepsbevolking.
Aanpak van ruimte voor bedrijvigheid	• Ruimte voor bedrijvigheid: herstructurerings-maatschappij Drenthe-Groningen. • Masterplan Regiocentra: levendige centra op verschillende plekken in de regio.
Aanpak van digitalisering	• Ontwikkelen en toepassen van nieuwe verantwoorde digitale technologieën in de regio, vooral rond data en kunstmatige intelligentie. • Breder gebruik van huidige en nieuwe digitale technologieën, digitale vaardigheden van midden- en kleinbedrijf (mkb).
Aanpak van profileren en positioneren van onze regio	• Het mkb als gelijkwaardige gesprekspartner van grote bedrijven, overheden en kennisinstellingen. • Ambitieuzere en structurele marketing van de regio, nationaal en internationaal.

Thematische inzet
Naast de brede, generieke inzet zijn er vijf specifieke thema's waarin de Economische Agenda investeert: duurzame energie, gezondheid, landbouw, industrie en vrijetijdseconomie.

Aanpak van duurzame energie	• Investeringen in duurzame energiesystemen voor het regionaal bedrijfsleven. • Uitbouwen en verzilveren van de brede kennis van energie, via Masterplan Campussen.
Aanpak van gezondheid	• Investeringen in medische technologie en gezondheidsdata. • Interventies ontwikkelen op het gebied van preventie en een gezonde leefstijl. • Aanjagen van nieuwe ondernemingen die innovaties ontwikkelen. • Specifieke aandacht voor Noord-, Midden- en Oost-Groningen vanwege gezondheidsachterstand.
Aanpak van landbouw	• Investeren in ontwikkelingen die zorgen voor meer verdienvermogen met positieve impact op de natuur. • Aanjagen van innovatie en gebruik van regionale producten.
Aanpak van industrie	• Investeren in de transitie naar schone en groene industrie, zowel steunen van bestaande bedrijven als het aantrekken van nieuwe. • Inzet op chemische procesindustrie, maritieme maakindustrie en biobased materialen.
Aanpak van vrijetijds-economie	• Vrijetijdseconomie als sector ambitieus ontwikkelen. • Cofinanciering van een regiodekkend programma, met kansen voor het uitbreiden en versterken van dagrecreatie, hoogwaardige verblijfsaccommodaties en zakelijk toerisme.

Uitvoering: Samen Werken
De Economische Agenda vraagt een andere wijze van uitvoeren. We gaan de Agenda uitvoeren met betrokkenheid van alle overheden, kennisinstellingen en bedrijfsleven. In de Economische Agenda wordt beschreven hoe deze triple-helix uitvoeringsstructuur er uit ziet. In 2025 wordt een eerste uitvoeringsplan van de Economische Agenda opgesteld en de uitvoeringsstructuur uitgewerkt en operationeel gemaakt.

Inhoudsopgave

Samenvatting **3**

1 Voorwoord **9**

2 Wat is de Economische Agenda? **12**

3 Analyse van de regionale economische structuur **14**

4 Toekomstbeeld Groningen en Noord-Drenthe in 2056 ..... **25**

5 Doelen **27**

6 Voorwaarden en inhoudelijke inzet **35**
6.1 Voorwaarden 36
6.2 Generieke inzet 38
Onderwijs, kennis en arbeidsmarkt 38
Ruimte voor bedrijvigheid 43
Digitalisering 46
Profilering 48
6.3 Thematische inzet 51
Duurzame Energie 51
Gezondheid 54
Landbouw 56
Industrie 58
Vrijetijdseconomie 62

7 Uitvoering: samen werken **67**
7.1 Uitvoeringsstructuur 68

8 Financierings- en adviesinstrumenten en regeldruk **72**

9 Monitoring: wanneer is de agenda een succes? **75**

10 Vervolg **82**

Bijlagen **84**

Literatuur **85**

Colofon **90**

VIVE
htc
EDC
DENIM

1 Voorwoord

Het kabinet heeft in haar reactie 'Nij Begun' op het rapport van de parlementaire-enquêtecommissie 'Groningers boven gas' erkend dat de Rijksoverheid een ereschuld heeft aan de inwoners van de provincie Groningen en de drie Noord-Drentse gemeenten, vanwege de jarenlange achterstelling en ernstige gevolgen van de gaswinning. Naast een aantal concrete maatregelen om schadeafhandeling en versterking milder, makkelijker en menselijker te maken, is in de reactie de opdracht opgenomen een Sociale en een Economische Agenda op te stellen. Het doel van deze agenda's is de brede welvaart binnen een generatie (30 jaren) te verhogen naar het landelijk gemiddelde. Voor de regio is vanuit de Economische Agenda vanaf 1 januari 2026, 30 jaar een bedrag van 100 miljoen euro per jaar gereserveerd en 250 miljoen euro eenmalig. Deze opdracht vormt de basis van de inzet vanuit de Economische Agenda. Hier zijn de doelen, voorwaarden en de inzet op gericht. Voor de Economische Agenda heb ik in maart 2024 de opdracht als kwartiermaker namens Rijk en regio aanvaard.

Omdat de regio niet uniform is, is de inzet van de Nij Begun-gelden dat ook niet. Er is speciale aandacht voor de opgaven in Noord-, Midden- en Oost-Groningen waar de economische structuur een andere dynamiek kent en de achterstand tot het landelijk gemiddelde groter is. Er is daarin een groot verschil waarneembaar ten opzichte van het economisch krachtige centrum Metropool Groningen, bestaande uit de stad en dagelijkse bewegingen van en naar de stad.

De opdracht om tot een Economische Agenda met een looptijd van 30 jaar te komen, biedt weinig houvast. We hebben geen beeld welke sectoren in de onderhavige periode tot bloei gaan komen en welke bedrijven over 30 jaar geen relevantie meer zullen hebben. Evenmin weten we hoe 'arbeid' er dan uit zal zien. Als we eenzelfde periode terugkijken bestond Google niet, was er geen iPhone en reden we nog niet in elektrische auto's. Een ruime meerderheid van de Nederlanders dacht eind jaren negentig nog dat ze geen mobiele telefoon zouden gaan gebruiken. We weten inmiddels beter.

Technologische innovaties volgen elkaar in een hoog tempo op met grote impact in de samenleving. Dit gaat zelfs exponentieel snel als we het in een wat langer historisch perspectief plaatsen. De onzekerheid hierover maakt dat de agenda zich in belangrijke mate richt op twee zaken: het versterken van het innovatievermogen en het ontwikkelen van ecosystemen om het adaptief vermogen in de regio te vergroten. Ook laten we vanuit het huidig perspectief financieel ruimte om nieuwe inzichten en toekomstige projecten en programma's te kunnen initiëren en ondersteunen.

Binnen de agenda staan landelijke en zelfs wereldwijde uitdagingen centraal. Voorheen vanzelfsprekende voorwaarden voor bedrijvigheid zoals de beschikbaarheid van energie, ruimte (inclusief milieuruimte), voldoende zoet water, gekwalificeerde werknemers en toegang tot kapitaal staan zeer onder druk. Tekorten bedreigen de economische doorontwikkeling van bedrijven, maar lijken onze regio ook relatieve voordelen te bieden. Er is in de regio bijvoorbeeld ruimte, we zijn dunner bevolkt, hebben een goede internationale geografische ligging aan het water en hebben toonaangevende kennisinstellingen.

Het karakter van de ereschuld vraagt om een zeer zorgvuldige besteding. Voorop staat dat het succes staat of valt bij de milde, makkelijke en menselijke afhandeling van schade en versterking. Als dat niet gebeurt, zal elk perspectief op een wankel fundament staan. Dat is het uitgangspunt. Het geld voor de Economische Agenda vormt vooral een plus op het reguliere economische proces en is niet bedoeld om bestaande private en publieke financieringsprocessen en/of bedrijfsrisico's te vervangen. Dit zou het effect van de ereschuld schaden. Voor Nij Begun-middelen mogen dan ook hogere eisen gelden.

Naast de genoemde zorgvuldigheid vragen de huidige economische situatie en technologische ontwikkelingen ook om het nemen van gecalculeerde risico's. Dat hoort bij investeren en ondernemen. Voor een deel zal er geïnvesteerd moeten worden zonder een duidelijk zicht op het einddoel. Een aantal investeringen gaat absoluut een verschil maken, terwijl andere projecten niet of anders zullen uitwerken dan bedoeld. Anderszins zullen ook door toevallige samenloop van omstandigheden economische kansen ontstaan bij investeringen. Het is van belang hier open over te zijn.

De Economische Agenda voor Groningen en Noord-Drenthe staat voor samenwerking. Samenwerken doe je om resultaten te bereiken. Ofwel: individuen of groepen die hun vaardigheden, ideeën en inspanningen bundelen om een gezamenlijk doel te bereiken. Het is belangrijk om gezamenlijk de urgentie van onze maatschappelijke opgaven te delen. En ieders rol daarin te benoemen en waarderen. Als kwartiermaker geloof ik dat de versterking van de samenwerking tussen landelijke, regionale en Europese overheden, kennisinstellingen, bedrijven, maatschappelijke organisaties en onze inwoners de sterkste basis vormt voor onze gezamenlijke Economische Agenda. Zelfs meer nog dan het vooruitzicht van investeringsgelden ter compensatie van de ereschuld die Nederland aan Groningen en Noord-Drenthe heeft. Deze samenwerking komt niet vanzelf en met enige historische kennis over onze regio is dat goed te verklaren. De

beschikbare middelen zijn vooral aanjager van de gewenste en benodigde samenwerking.

Deze agenda is met recht een gezamenlijk product. Met geweldige teamleden vanuit ministeries, regionale overheden en Nationaal Programma Groningen zijn we als 'de kwartiermakerij Economische Agenda' aan de slag gegaan.

Om een brede coalitie te vormen voor de agenda en de bijbehorende uitvoeringsorganisatie zijn in de afgelopen negen maanden meerdere congressen bezocht, werkbezoeken gebracht en vooral zeer veel gesprekken gevoerd met ondernemers, bestuurders, belangenorganisaties, inwoners (waaronder veel jongeren en scholieren), kennisinstellingen en diverse andere experts uit de praktijk en de wetenschap. Zowel individueel als in groepen bijeen. Alle uitgevraagde onderzoeken zijn gepubliceerd op het web, evenals bestuurlijke tussenproducten. Groningers en Noord-Drenten zijn daarover via inloopsessies en digitale participatie naar hun mening gevraagd.

Opvallend veel mensen en partijen hebben daarin over het eigen belang heen durven kijken en groot durven denken. Alleen met die inzet is het gelukt binnen negen maanden een inhoudelijk breed gedragen Economische Agenda met advies voor de uitvoering op te leveren.

Ik kijk terug op een zeer energiek en intens proces en spreek mijn oprechte dank uit aan allen die met inhoudelijke raad, daad en kritische zin ons team terzijde stonden. In het bijzonder dank ik mijn team, de bestuurlijke trekkers van de agenda Koen Schuiling en Mirjam van 't Veld, alle stuurgroepleden alsmede Henk Nijboer en zijn team van de Sociale Agenda voor de prettige samenwerking.

Er is absoluut veel reden om met veel vertrouwen vooruit te kijken.

Samen klaar voor een Nij Begun!

Jakob Klompien, kwartiermaker Economische Agenda

2 Wat is de Economische Agenda?

De Economische Agenda is een richtinggevend investeringskader voor toekomstige besluitvorming over de inzet van 100 miljoen euro per jaar voor de komende dertig jaar. Om tot een kader te komen zijn meerdere onafhankelijke onderzoeken en analyses gedaan naar de regionale economische structuur in Groningen en Noord-Drenthe. Het kader is gebaseerd op deze analyse en een ambitieus toekomstbeeld en bestaat uit vijf doelen die cruciaal zijn om waar we naartoe willen te bereiken. Deze doelen worden vertaald in (1) een aantal algemene voorwaarden die gelden voor investeringen vanuit de middelen van de Economische Agenda, (2) een generieke inzet op onderwijs en arbeidsmarkt, ruimte voor bedrijvigheid, digitalisering en positionering en (3) een thematische inzet op duurzame energie, gezondheid, landbouw, industrie en vrijetijdseconomie.

Met deze toespitsing wil de Economische Agenda de komende dertig jaar gerichte samenwerking tussen alle partijen stimuleren en concreet bijdragen aan herkenbare en meetbare maatschappelijke meerwaarde op deze terreinen. Daarvoor moet de agenda vooral gaan fungeren als een ontwikkelmotor die in de loop van de jaren actualiteit blijft houden. Die ontwikkel- en stimuleringsfunctie komt ook terug in de organisatie van de uitvoering: alert, actief en adaptief maar mét de langetermijnfocus die in de agenda gegeven is. De Economische Agenda is bedoeld om een plus te realiseren op bestaande en reguliere activiteiten, fondsen en programma's van overheden, samenwerkende organisaties, kennisinstellingen en individuele bedrijven en investeerders door samenwerking mogelijk te maken en aan te jagen. Met een bedrag van 100 miljoen euro per jaar vanuit de Economische Agenda op een totaal jaarlijks regionaal investeringsvolume van 6,5 miljard euro, is deze samenwerking ook noodzakelijk om het verschil te maken.

Ook al is de agenda geen opsomming van te financieren projecten en programma's, wel zijn er voor drie specifieke onderwerpen bedragen opgenomen: campusontwikkeling, regiocentra en vrijetijdseconomie. Het is voor de gewenste ontwikkeling noodzakelijk fors te investeren in campussen, de plekken waar bedrijfsleven, onderwijs en kennis elkaar vinden en samen innoveren. Het is noodzakelijk dat regionale centra hun economische functie kunnen blijven vervullen. We hebben daarbij speciale aandacht voor Noord-, Midden- en Oost-Groningen waar de economische dynamiek anders is dan in de delen die directer profiteren van de stad Groningen. Op het gebied van vrijetijdseconomie ligt een

grote kans om de verbetering van ons landschap, erfgoed en (cultureel) aanbod te verbinden aan economische activiteit. Hier is een achterstand in te halen ten opzichte van aangrenzende regio's.

De Economische Agenda is er niet voor investeringen in grootschalige infrastructuur, openbaar vervoer en woningbouw. Niet omdat ze niet belangrijk zijn: uit de onderzoeken blijkt dat de beschikbaarheid van woningen, infrastructuur en bereikbaarheid cruciaal zijn voor het versterken van de economische structuur. Maar ze zijn te kapitaalintensief om vanuit het beschikbare budget het verschil te kunnen maken. De verantwoordelijkheid hiervoor laten we waar die hoort: de landelijke en regionale overheden. Welke rol de Economische Agenda wél kan spelen voor deze thema's is onderdeel van de uitvoering.

In 2025 werken we de Economische Agenda uit. Dit gebeurt in een uitvoeringsplan waarvoor vanaf 2026, gedurende 30 jaar, 100 miljoen euro per jaar gereserveerd is.

Samenhang Sociale en Economische Agenda
Het vergroten van de brede welvaart in Groningen en Noord-Drenthe is de grote opdracht van de Sociale en Economische Agenda. Zorgen dat mensen graag wonen en werken in Groningen en Noord-Drenthe, een goede boterham kunnen verdienen en zich verbonden voelen met de gemeenschap. Toch verschillen beide agenda's wezenlijk. Waar de Sociale Agenda inzet op financiering van een aantal specifieke inhoudelijke programma's, is de Economische Agenda bovenal een kader voor investeringen en daarmee voor de ontwikkeling van projecten en programma's.

De Economische Agenda richt zich voornamelijk op investeringen die de economische structuur versterken en zorgen voor regionaal verdienvermogen en ondernemerschap, het ontwikkelen en benutten van talenten in de regio en het verzilveren van kennis uit de regio. Een gezonde en aantrekkelijke leefomgeving en regionaal zelfbewustzijn vormen de basis van een toekomstbestendige economie.

De Sociale Agenda draagt met structurele investeringen bij aan gemeenschapszin en trots en zorgt dat we er eerder bij zijn zodat problemen worden voorkomen. Ook pakt de Sociale Agenda een aantal fundamentele problemen aan op de gebieden van schulden, onderwijsachterstanden, (mentale) gezondheid, intergenerationele armoede en laaggeletterdheid.

3 Analyse van de regionale economische structuur

Voor het opstellen van een ambitieuze Economische Agenda is het nodig om te weten waar we vandaan komen en op dit moment staan. Op basis van bestaand onderzoek en nieuwe door de Economische Agenda uitgevraagde onderzoeken[1] is onderstaande analyse van de regionale economische structuur opgesteld. Deze analyse gaat zowel in op de brede welvaart en sociaaleconomische structuur als op de regionale sectorstructuur, arbeidsmarkt en het innovatievermogen in Groningen en Noord-Drenthe.

Brede welvaart

Brede welvaart gaat niet alleen over inkomen, winst en omzet, maar ook over andere aspecten in het leven die mensen van waarde vinden. Brede welvaart is op verschillende manieren te meten, maar onderzoeken van Bureau Louter, Atlas Research, Rabo-Research en CBS laten hierbij hetzelfde beeld zien. In grote delen van de provincie Groningen en Noord-Drenthe staat de brede welvaart onder druk. Er zijn echter ook grote regionale verschillen, zoals onderstaande kaarten laten zien.

LAGE SCORES OP INDICATOREN BREDE WELVAART PER GEMEENTE

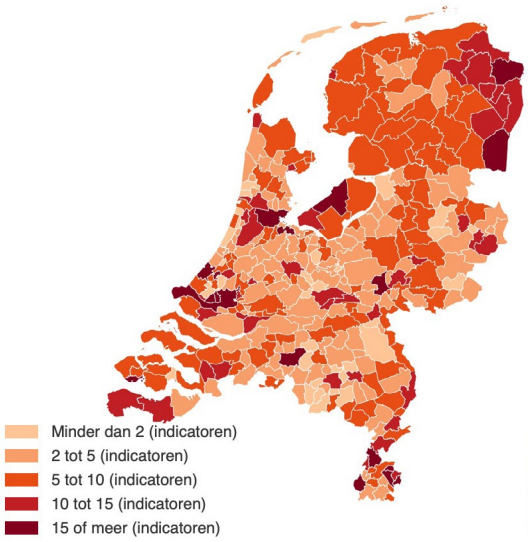

Bron: CBS (2024)

HOGE SCORES OP INDICATOREN BREDE WELVAART PER GEMEENTE

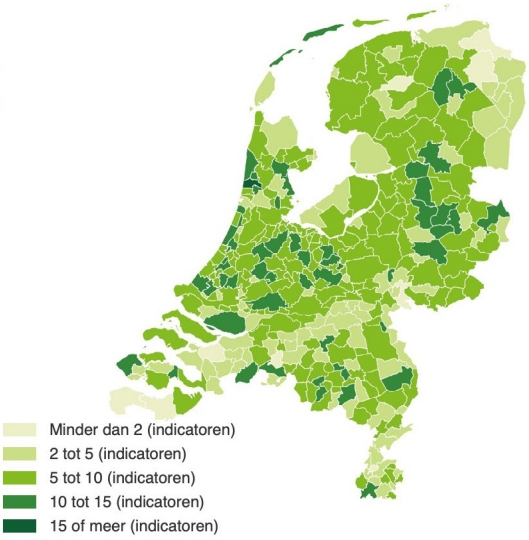

Bron: CBS (2024)

1 In opdracht van Nationaal Programma Groningen doet Kantar jaarlijks onderzoek naar het imago van de provincie Groningen. In 2024 is Noord-Drenthe in dit onderzoek meegenomen. Zodra de resultaten publiek zijn worden deze meegenomen in dit document.

Onderstaande kaarten maken duidelijk dat Groningen ten opzichte van andere regio's laag scoort op brede welvaart. De rode kaart laat zien dat de regio laag scoort op een groot aantal van de brede-welvaartindicatoren van het CBS, de groene dat de regio tegelijk op slechts weinig van deze indicatoren hoog scoort. Gelijktijdig behoort de brede welvaart in grote delen van Noord-Drenthe tot het hoogste niveau van Nederland. Vooral in Noord-, Oost- en Midden-Groningen bestaat een combinatie van sociale en economische uitdagingen. De grote verschillen in het regionale brede welvaartsniveau zijn ook goed terug te zien in de regionale CBS-score die gecombineerd de welvaart, opleidingsniveaus en arbeidsmarktdeelname meet. Het aantal uitkeringen per gemeente bevestigt dit beeld.

WELVAART, OPLEIDINGSNIVEAU EN ARBEIDSMARKTDEELNAME (SES-WOA).

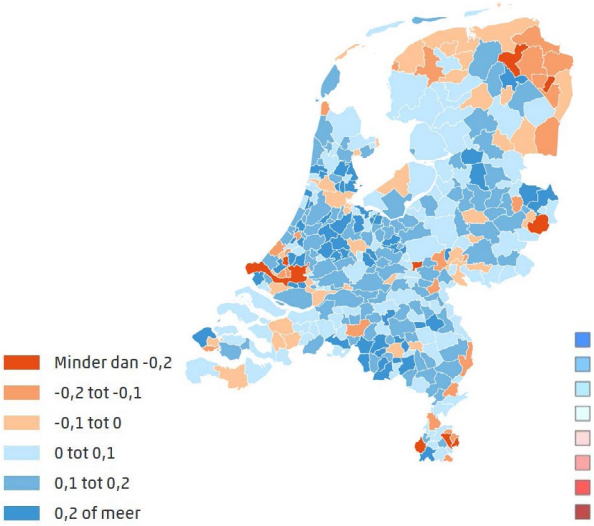

Bron: CBS (2019)

UITKERINGEN DIE GEMEENTEN IN 2023 ONTVINGEN TER ONDERSTEUNING VAN DE BEVOLKING

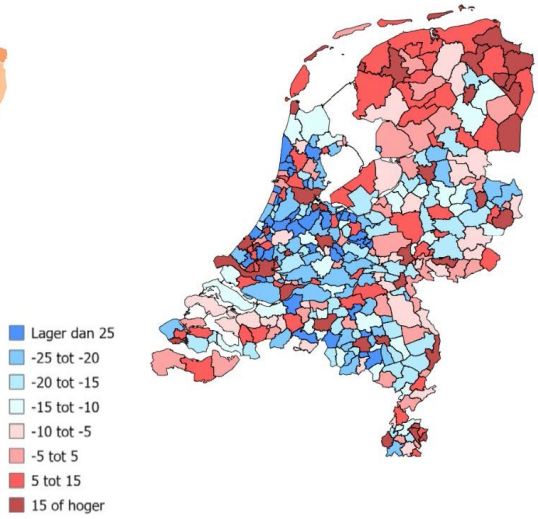

Bron: Coelo (2023)

Er is een grote samenhang tussen verschillende dimensies van brede welvaart. Gezondheid, werk, inkomen, tevredenheid met het leven en het voorzieningenniveau hebben invloed op elkaar. Zo laten de figuren op de volgende pagina duidelijk zien dat plekken met lage inkomens een significant lagere levensverwachting kennen.

LEVENSVERWACHTING BEVOLKING PER GEMEENTE, 2020

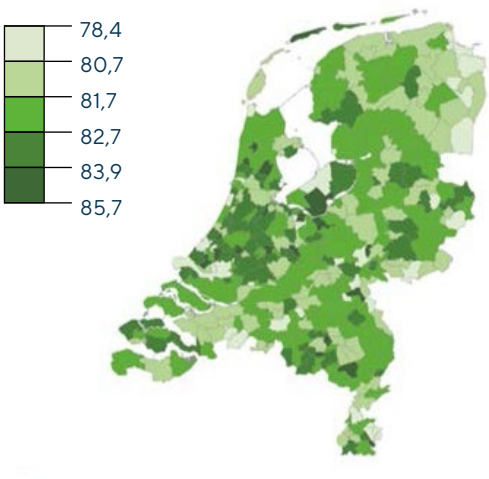

Bron: CBS (2022)

MEDIAAN BESTEEDBAAR INKOMEN PER GEMEENTE, 2020

Bron: CBS (2020)

Het beeld van brede welvaart in de regio heeft ook zijn weerslag in regionale imagoscores[2]. Wat hierbij opvalt is het negatieve zelfbeeld. Cijfers en associaties van inwoners buiten de regio zijn positiever dan wat inwoners van de regio verwachten.

HET BEELD VAN GRONINGEN

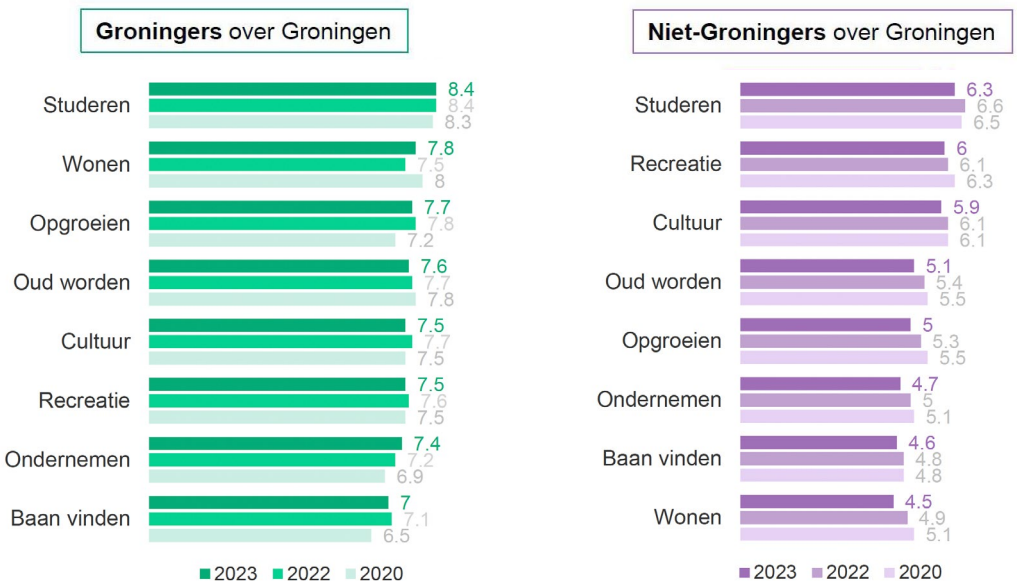

Bron: Imagomonitor (2023)

2 Zie de onderzoeken van RaboResearch (2024), Atlas Research (2024) en Bureau Louter (2024).

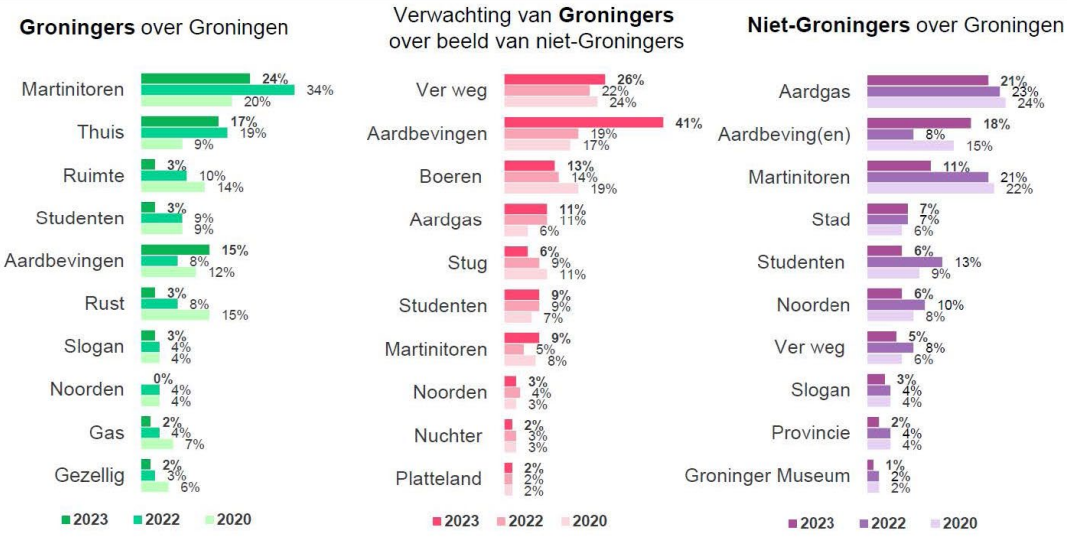

Bron: Imagomonitor (2023)

Regio van twee snelheden

De regio kenmerkt zich volgens Atlas Research (2024) door twee economische snelheden. De stad Groningen met een daily urban system van een wijde ring van kernen, die economisch gezien op de stad Groningen georiënteerd zijn, heeft een bovengemiddelde economische ontwikkeling. Dit deel van de regio kenmerkt zich door een groter aandeel op kenniswerk georiënteerde groeisectoren. Het gebied eromheen, met Noord-, Midden- en Oost-Groningen in het bijzonder, kenmerkt zich door een krimpende beroepsbevolking met grote sociale uitdagingen. Dit deel van de regio lift onvoldoende mee op de kracht van de stad Groningen.

Vergrijzing, ontgroening en bevolkingskrimp zijn uitdagingen voor vrijwel de hele regio. Het voorzieningenniveau in de regio staat hierdoor onder druk, laat Louter zien. Het Planbureau voor de Leefomgeving (2024) beschrijft dat verschillende onderzoeken aantonen dat zwakkere regio's weinig profiteren van investeringen in de economisch sterke regio's. En dat investeringen in zwakke regio's juist gedeeltelijk terechtkomen in de sterkste regio's (Planbureau voor de Leefomgeving, 2024). Er ligt een grote uitdaging om de economische sterkten te laten werken voor de hele regio.

BEVOLKINGSGROEI TUSSEN 2021 EN 2035 (PROGNOSE)

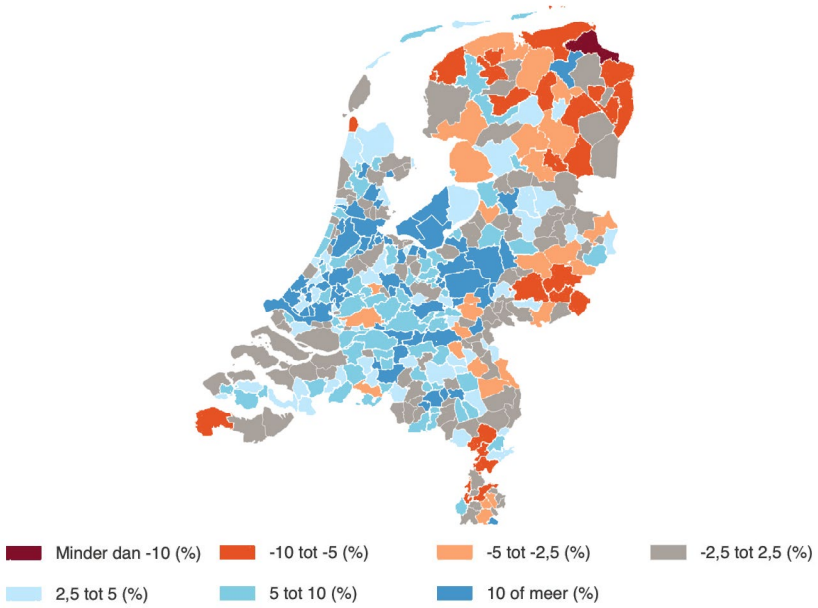

Bron: CBS (2021)

Regionale sectorstructuur

De regionale economische structuur kenmerkt zich door een specialisatie in verschillende overheidsdiensten zoals publieke zorg, onderwijs en welzijnszorg. Zakelijke dienstverlening speelt voor de regio een steeds belangrijkere rol, met een bovengemiddelde groep gericht op onderzoek en ontwikkeling (R&D) en ICT. Deze kennisintensieve, dienstverlenende sectoren stuwen de economie in dit deel van de regio.

Consumentendiensten, detailhandel via internet en vrijetijdseconomie hebben een grote bijdrage geleverd aan de groei van de werkgelegenheid. Deze groei vond vooral in en rond de stad Groningen plaats. In de delen van de regio die verder van de stad Groningen liggen, kenmerkt de economische structuur zich door specialisaties in landbouw, nijverheid en industrie.

Het verdienvermogen van de regio is lager dan in de rest van Nederland. De eerdergenoemde sectorstructuur van de regio, met sectoren die zich kenmerken door een hoge arbeidsintensiteit en lage productiviteit, speelt hierbij een grote rol. Daarbij komt dat ook voor de doorgaans productievere sectoren, zoals de industrie, in de regio geldt dat het verdienvermogen lager is dan in de rest van Nederland. Volgens de arbeidsmarktregio is voor energie-intensieve bedrijven

de hoge energieprijs een belangrijke remmende factor voor de productie, die is terug te zien in de cijfers. Tegelijkertijd laten analyses zien dat de sectorstructuur van de regio een goede uitgangspositie heeft voor de ontwikkeling van bepaalde sleutelsectoren zoals biomoleculaire celtechnologie, procestechnologie en energiematerialen. Deze technologieën brengen een hoog verdienvermogen met zich mee en bieden kansen voor toekomstige economische ontwikkelingen.

Het geschetste beeld wordt ondersteund door een analyse van Rabo Research naar de productiviteit per regio. De onderzoekers concluderen dat: "De groei van de productiviteit, en daarmee van het verdienvermogen van de Nederlandse economie, onder druk staat. Beleid dat gericht is op het verbeteren van de productiviteit is daarom belangrijk."

WERKNEMERSBANEN PER SECTOR: OMVANG, AANDEEL EN ONTWIKKELING

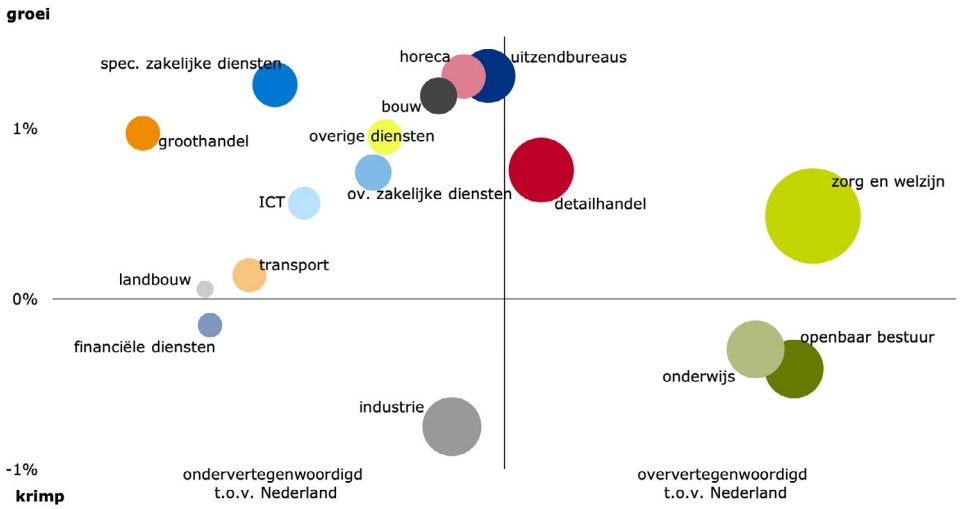

Bron: UWV/Arbeidsmarktregio Groningen

Samenwerking binnen en ook tussen sectoren is een belangrijke sleutel tot regionaal economisch succes. SER Noord-Nederland (2023) concludeert in een advies dat het organiserend vermogen van de regio te beperkt is en specifiek dat het mkb maar moeilijk kan aanhaken. "De ondersteuning die er is, spitst zich toe op de 'usual suspects' (vooral kennisinstellingen en grotere innovatieve bedrijven)."

Ondernemerschap en export

De ontwikkeling van de regio op het gebied van ondernemerschap laat een gevarieerd beeld zien. Snelgroeiende bedrijven kent de regio zeker, maar het aantal nieuwe ondernemingen en het aandeel ondernemers is de afgelopen jaren minder snel toegenomen dan in de rest van Nederland of neemt af. Ook de teruglopende export is een aandachtspunt.

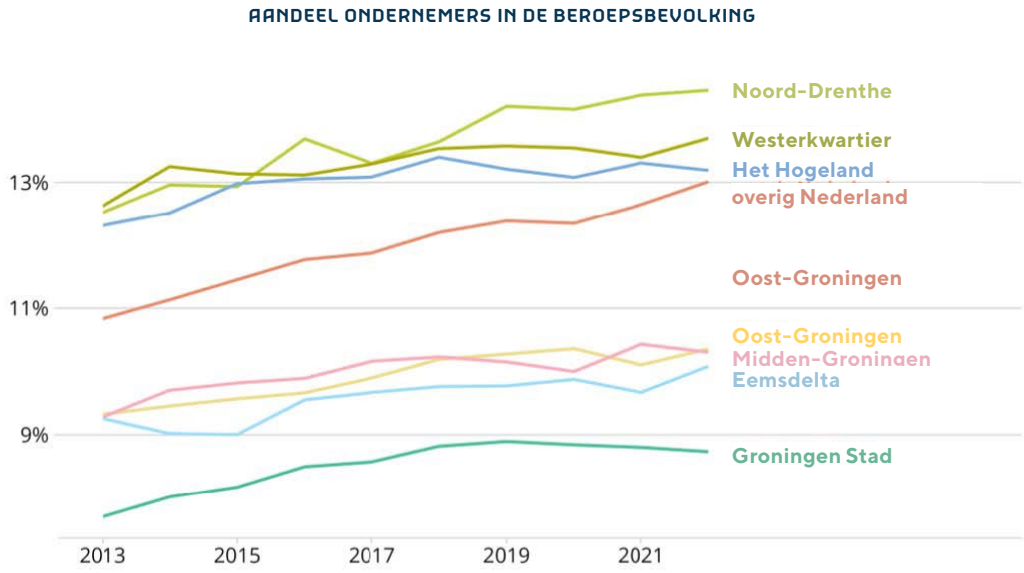

Bron: Atlas Research (2024), o.b.v. CBS

Innovatie en R&D

De regio kenmerkt zich door een enorme hoeveelheid kennis en research & development (R&D). De publieke R&D-uitgaven, waar onderzoeken aan de universiteit en hogescholen toe behoren, behoren relatief tot de hoogste van alle Nederlandse regio's. De private R&D blijft achter en behoort tot de laagste van alle regio's. Verschillende studies bevestigen dit beeld en wijzen erop dat de spin-off vanuit de kennisinstellingen richting regionaal bedrijfsleven niet optimaal is. Dit duidt erop dat de Nederlandse valorisatie-uitdaging nog groter is in deze regio. Toch zijn er ook grote kansen. De complexiteit van aangevraagde patenten is relatief hoog en de regionale investeringen in software en databases, die een indicatie van vernieuwing geven, zijn hoog, zeker voor een regio buiten de Randstad. Een recente analyse laat zien dat de regio goede papieren heeft op een aantal van de prioriteiten van de Nationale Technologiestrategie (NTS).

Verschillende onderzoekers benadrukken de urgentie van innovatie voor de regio. Dit geldt voor sectoren die over hun top heen lijken, zoals de industrie, landbouw en chemie, maar ook voor grote delen van het mkb. Omdat de regio voor grote uitdagingen staat op het gebied van verduurzaming, arbeidsmarktkrapte en digitalisering is innovatie cruciaal om het verdienvermogen te vergroten. Toepassing van kennis over bepaalde sleuteltechnologieën waarin zowel regionale bedrijven als kennisinstellingen een sterke positie hebben, is een grote kans voor de economische ontwikkeling van de regio. Regionale kansen pakken draagt bovendien bij aan het realiseren van de nationale ambitie om in 2030 3% van het bruto binnenlands product (BBP) aan R&D te besteden.

R&D-UITGAVEN PER BAAN IN DE PUBLIEKE (BOVEN) EN PRIVATE SECTOR (ONDER) IN 2022

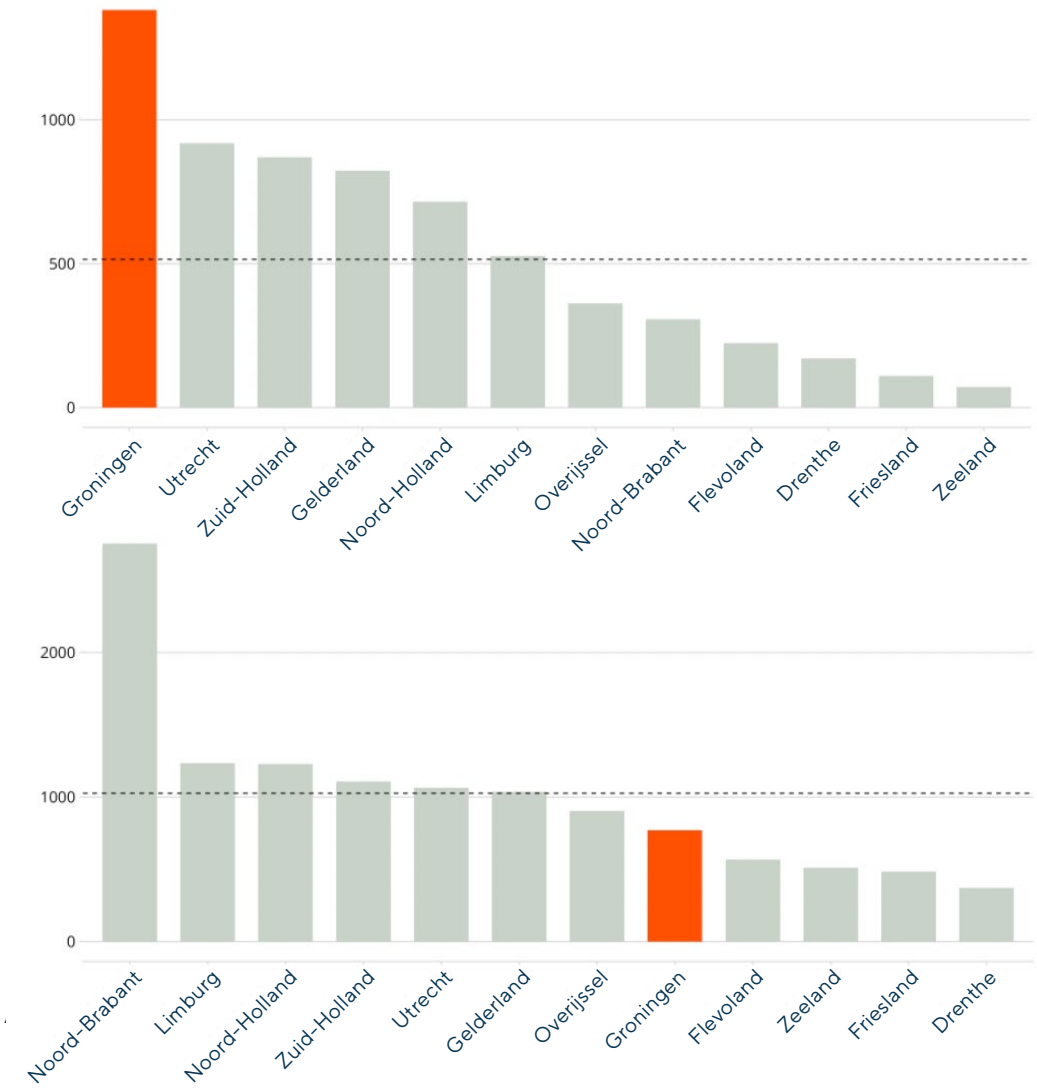

De aanwezigheid van een ruim aanbod (goed opgeleide) potentiële werknemers wordt beschouwd als een cruciale factor voor economische groei van regio's. De groei of krimp van de (potentiële) beroepsbevolking wordt dan ook niet meer (alleen) als een gevolg van de ontwikkeling van de werkgelegenheid gezien, maar juist ook als een factor die de werkgelegenheidsgroei mede bepaalt. Het aandeel hoogopgeleiden in de beroepsbevolking is het grootst in de stad Groningen, gevolgd door Noord-Drenthe en Westerkwartier. In deze drie regio's was de toename van het aandeel hoogopgeleiden de afgelopen tien jaar tevens sterker dan in de andere regio's.

PERCENTAGE VAN DE AFGESTUDEERDEN IN GEMEENTE X UIT DE COHORTEN 1984-1992 DAT OP HUN 28E IN DEZELFDE GEMEENTE WOONT ALS TOEN ZIJ 16 WAREN

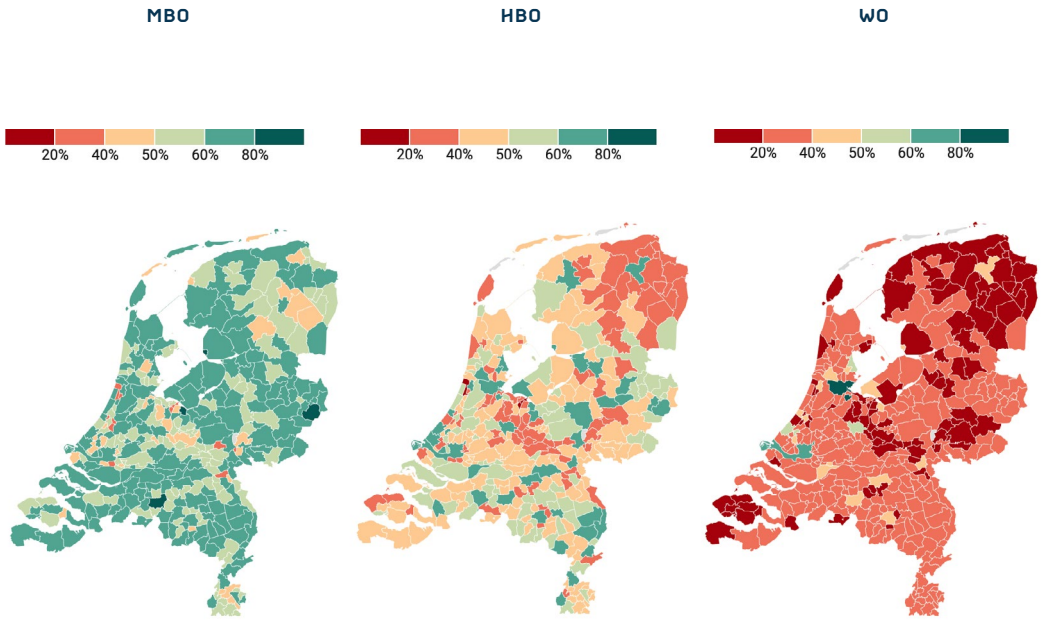

Bron: Talent in de regio (2024)

Het behouden van talent is een belangrijke uitdaging voor de regio. Uit de cijfers blijkt dat van de jongeren met een mbo-diploma, vaak meer dan de helft blijft wonen in de gemeente waar zij opgroeiden. Groningse hbo-afgestudeerden trekken echter bovengemiddeld vaak weg uit de gemeente waar zij opgroeiden. Hiermee verliest de regio dus meer menselijk kapitaal dan andere gemeentes in Nederland. Na het behalen van een universitair diploma komt minder dan 20%

van de jongeren terug. De aanwezigheid van de stad Groningen is hierbij een kans. Zonder de stad zouden de cijfers een ongunstiger beeld laten zien. Hierin is de regio vergelijkbaar met veel andere provincies, zoals Utrecht, Friesland en Overijssel. Wanneer talent na de studie in de regio blijft wonen, neemt de kans toe dat zij in de regio blijven. Stages bij bedrijven in de regio kunnen hier volgens verschillende studies een rol bij spelen. Ook een aantrekkelijke omgeving om te wonen speelt een rol.

OPENSTAANDE VACATURES NAAR BEROEPSRICHTING EN -NIVEAU

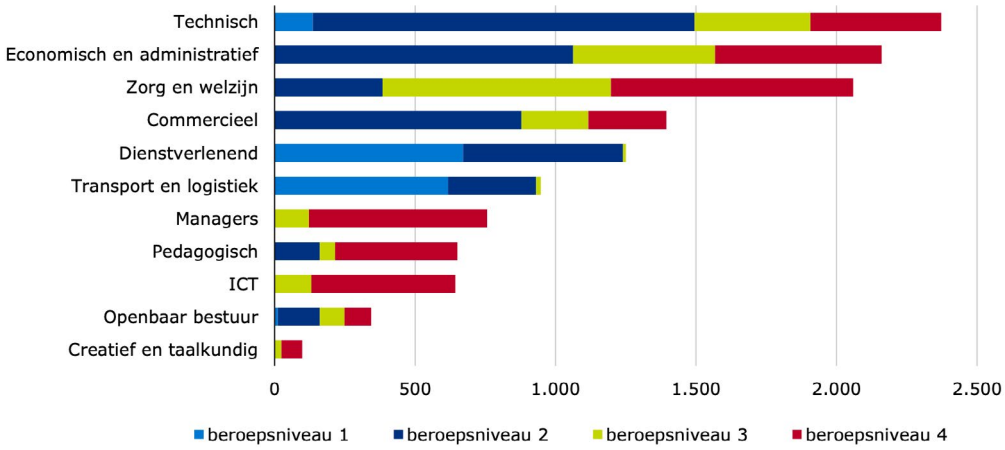

Groningen en Noord-Drenthe, 2e kwartaal 2024
Bron: UWV/Arbeidsmarktregio Groningen (2024)

Analyses van de arbeidsmarktregio (2024) laten zien dat het aantal werkenden de afgelopen tien jaar is toegenomen. In tien jaar tijd is de arbeidsparticipatie in de regio van 65,5% naar een recordhoogte van 70,9% gestegen. Het aandeel werkenden behoort tot de hoogste in Europa. De stijgende participatie op de arbeidsmarkt is echter onvoldoende om de vraag naar personeel bij te houden. Arbeidsmarktcijfers laten zien dat in de zorg, onderwijs, ICT en techniek, de krapte op de arbeidsmarkt een groeiend probleem is dat naar verwachting de komende jaren aanhoudt en nadrukkelijke aandacht vraagt. De zorgsector heeft zelfs te maken met een dubbel effect van de vergrijzing: een ouder wordende bevolking doet een groter beroep op de zorg, terwijl ook het personeel in de zorgsector zelf ouder wordt.

BANEN NAAR BEROEPSNIVEAU PER REGIO (2022)

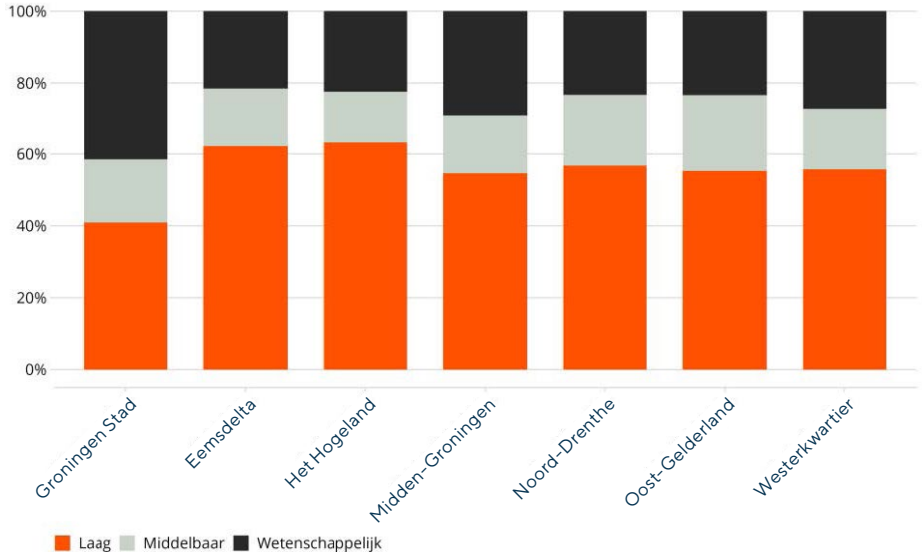

Bron: Atlas Research (2024), CBS

Unieke positie van de regio

De brede welvaart van de regio staat onder druk en de regionale economie voor grote uitdagingen. Toch laten de verschillende onderzoeken ook duidelijk zien dat er grote kansen bestaan en dat de regio unieke kenmerken heeft waarin deze zich onderscheidt van andere regio's met vergelijkbare uitdagingen.

Sectoren zoals de industrie, de chemie en ook het mkb staan in andere regio's in Nederland voor hetzelfde type uitdagingen. Onze regio onderscheidt zich echter in de kansen die er zijn. De combinatie van de ruimtelijke kwaliteiten van de regio, de landschappen, de natuur en de ruimte om te ondernemen, in combinatie met de omvang en het hoge voorzieningenniveau van de stad Groningen geeft de regio een unieke positie. Een ander belangrijk kenmerk waarin de regio zich onderscheidt is het sterke kennischcluster, met onder andere kennis in belangrijke sleuteltechnologieën op het gebied van biomoleculaire celtechnologie, procestechnologie en energiematerialen die voor toekomstige economische ontwikkelingen kansen bieden. Het sterke Universitair Medisch Centrum en het bruisende ondernemerschap van de digitale- en health-sector rond de stad Groningen, versterken het kennisprofiel verder. De combinatie van stedelijk en landelijk, met Noord-Drenthe met haar unieke natuur- en recreatievoorzieningen nog binnen het daily urban system van de stad maken dat de regio verschilt van andere regio's. Als het de regio lukt de kennis uit de stad Groningen veel sterker bij het mkb en de belangrijke sectoren buiten de stad te laten landen, kan dit de structuur van de economie verder versterken.

4 Toekomstbeeld Groningen en Noord-Drenthe in 2056

Voor de Economische Agenda staat de lange termijn centraal. Het doel is een economie in dienst van brede welvaart. Dat zou er zo uit kunnen zien:

Groningers en Noord- Drenten ervaren in 2056 een brede welvaart die landelijk bovengemiddeld is. De zuivere lucht, een gezonde bodem, voldoende zoet water en prachtige klimaatadaptieve landschappen met zowel vergezichten als bosrijke gebieden, de mooie dorpen en goede voorzieningen in meerdere regiocentra, zorgden in de loop der decennia voor een prettige leefomgeving. Deze waarden staan bij de bevolking hoog in het vaandel.

Niet alleen inwoners genieten hiervan, in toenemende mate komen er bezoekers naar onze provincie om te genieten van de ideale combinatie van rust en reuring. De regionale verhalen en beleving van de natuur en cultuur hebben, naast de bijzondere verblijfsaccommodaties, een belangrijke aantrekkingskracht op mensen 'van buiten'. De extra stroom aan bezoekers zorgt voor de extra inkomsten die nodig zijn om met name op het platteland de voorzieningen in stand te houden. Rondom het toerisme is veel nieuwe bedrijvigheid ontstaan. De regio is ook een belangrijke internationale hub geworden, met de stad Groningen als vlaggenschip met uitstraling over de gehele regio.

De goede gezondheidszorg in de regio, mede op basis van unieke datasets en onderscheidende procesoptimalisaties en technische innovaties, hebben gezorgd voor meer gezonde levensjaren van de inwoners. Stijging van het inkomen heeft ook positief bijgedragen aan de gezondheid. De regio loopt voorop als het gaat om de productie van gezond voedsel. De landbouw vormt een cruciale schakel in de voedselvoorziening van ons land en daarbuiten. De regio gebruikt steeds meer regionaal geproduceerd voedsel.

De economie in 2056 is erg veranderd ten opzichte van dertig jaar geleden. Het mkb is nog steeds de ruggengraat van onze economie. Niet alleen door de vrijetijdseconomie, maar ook door het verlengen van onze productieketens van basisproducten naar halffabricaten en eindproducten, zijn er nieuwe bedrijven gekomen en is ook het verdienvermogen in de regio gestegen.

Door de jaren heen is er steeds meer aandacht binnen bedrijven gekomen voor innovatie en duurzaamheid. De wisselwerking tussen kennisinstellingen en bedrijven is daarmee in een opwaartse spiraal gekomen. Innovaties hebben belangrijke invloed gehad op de doorgroei naar (inter)nationaal toonaangevende ecosystemen op het gebied van energie, digitalisering en kunstmatige intelligentie, gezondheid en medische technologie, bio-based materialen en gezonde voeding.

Door de groei aan regionale innovaties die daaruit zijn ontstaan, is het geld dat verdiend is ook voor een belangrijk deel in de regio gebleven. Deze ontwikkeling heeft een aantrekkingskracht gehad op nieuwe grotere bedrijven die hun R&D in de buurt van kennisinstituten willen vestigen, als de vele start-ups die er ontstaan sneller en vaker doorgroeien naar scale-ups. De scheepsbouw in Groningen kent hoogtijdagen, ontstaan door onderlinge samenwerking, vooral op het gebied van digitalisering en kunstmatige intelligentie, standaardisering en verduurzaming. De regio is koploper in duurzame energie. Een derde van alle "wind op zee" komt aan in de Eemshaven. Door beschikbaarheid van een brede energiemix hebben bedrijven steeds vaker gekozen voor de regio als vestigingslocatie. En op het gebied van data- en AI-ondersteunde gezondheidszorg en medische technologie is de regio een Europese koploper.

In 2056 zijn we gewend aan volledige werkgelegenheid. De regio trekt gekwalificeerde medewerkers van elders uit Nederland aan die voor werk en een fijne leefomgeving naar de regio komen. Veel mensen werken in de zorg en de techniek. De regio onderscheidt zich door relatief veel mensen met een technische en ICT-achtergrond. Zij maken het verschil. De ontwikkeling van opleidingscentra en de structurele aandacht voor onder andere techniek, ook op jonge leeftijd, ligt hieraan ten grondslag. We hebben de beste campussen van Nederland. Vanwege de schaarste op de arbeidsmarkt aan mensen met een praktisch technische achtergrond, is het gemiddelde salarisniveau in de regio gestegen. Het is nog steeds belangrijk om talenten bij alle werknemers verder te ontwikkelen en te koesteren, zodat zij in de regio blijven of komen wonen. Interessante culturele voorzieningen, boeiende natuur en een goede sportinfrastructuur, in combinatie met betaalbaar wonen, hebben daarvoor gezorgd.

Groningers en Noord-Drenten zijn zelfbewuster geworden en zijn trots op hun regio en herkennen ook de waardering van anderen voor de regio.

5 Doelen

Op basis van meerdere onafhankelijke onderzoeken, gesprekken met experts, bevlogen besprekingen in volksvertegenwoordigingen en het toekomstbeeld, zijn vijf doelstellingen voor de Economische Agenda geformuleerd. Deze doelen zijn vervolgens besproken met veel partijen en er zijn online en schriftelijke reacties op gekomen[3].

De Economische Agenda heeft vijf doelen:

1. Het stimuleren van een toekomstbestendige economie in een gezonde en aantrekkelijke leefomgeving.
2. Het verdienvermogen van de regio verhogen en het bevorderen van ondernemerschap.
3. Meer talent ontwikkelen, dit talent beter benutten en aan de regio binden.
4. Meer kennis uit de regio verzilveren.
5. Versterken van ons regionale zelfbewustzijn en imago.

3 In de Reactienota Conceptdoelen leest u meer over de reacties en wat ermee gedaan is.

Doel 1
Het stimuleren van een toekomstbestendige economie in een gezonde en aantrekkelijke leefomgeving

Een dynamische en internationaal georiënteerde economie in een regio waar wij onze omgeving koesteren, met alle landschappelijke en historische waarden en verhalen die daarbij horen. Het bevorderen van de ruimtelijke kwaliteit is een van de subdoelen van deze agenda. Op drie manieren is dit van belang. Ten eerste voor het behouden en versterken van de kwaliteit die er al is. Klimaatadaptatie is een kans om deze kwaliteit te versterken. Ten tweede voor toevoegen van ruimtelijke kwaliteit met nieuwe economische initiatieven, bijvoorbeeld door een afgewogen ruimtelijk ontwerp of het toevoegen van recreatieve waarden en voorzieningen. Ten derde door met zorgvuldige inpassing van nieuwe, economische initiatieven de negatieve impact op de ruimtelijke kwaliteit te beperken.

Een verhoging van de brede welvaart vraagt om sturing op bodem-, lucht- en waterkwaliteit. Economische activiteiten moeten hier aantoonbaar geen afbreuk aan doen om toekomstbestendig te zijn. Circulariteit binnen onze economische processen draagt bij aan de economische toekomstbestendigheid. Hieronder valt onder andere het verminderen van grondstoffengebruik (in de productiefase), het verlengen van de levensduur, hoogwaardige verwerking van grondstoffen en het vervangen van niet-circulaire grondstoffen door circulaire grondstoffen. En: het vergroten van het aantal circulaire bedrijven in de regio en meer circulaire en lokale voedselketens.

Het economisch beleid moet op lange termijn maatschappelijke meerwaarde hebben. Alleen op die manier kan de agenda ook bijdragen aan een antwoord op de grote uitdagingen waar de regio, en het hele land, de komende decennia voor staan.

Subdoelen en resultaten

1. Hoge(re) ruimtelijke kwaliteit.*
2. Gezonde(re) leefomgeving: luchtkwaliteit, waterkwaliteit, bodemkwaliteit.
3. Het bevorderen van de circulariteit van economische processen.

* Draagt ook bij aan doel 3 doordat het de aantrekkelijkheid van het leefklimaat voor jong talent vergroot.

Waarom is dit belangrijk?
Het verhogen van de brede welvaart is het overkoepelende doel van de Economische en Sociale Agenda. Dat kan alleen worden behaald als de activiteiten in de Economische Agenda bijdragen aan een toekomstbestendige economie in een gezonde en aantrekkelijke leefomgeving. Het economisch beleid moet op lange termijn maatschappelijke meerwaarde hebben. Alleen op die manier kan de agenda ook bijdragen aan een antwoord op de grote uitdagingen waar de regio - en het hele land - de komende decennia voor staan: klimaatadaptatie, voedselzekerheid, energievoorziening, wonen, gezondheid en leefbaarheid.

Doel 2
Het verdienvermogen van de regio verhogen en het bevorderen van ondernemerschap

Het verdienvermogen van de regio staat onder druk. Investeringen blijven achter en bedrijven wijken uit naar andere regio's. Een aantal kapitaalintensieve sectoren met veel verdienvermogen is in onze regio vooral vertegenwoordigd door dochterondernemingen en heeft onvoldoende binding met regionale ketens waardoor de baten elders landen. En er is een dalende trend zichtbaar in het aantal nieuwe ondernemingen in Groningen en Noord-Drenthe. Deze trend moet worden omgebogen. De regio heeft meer ondernemerszin nodig, meer regionale ketens, een internationalere oriëntatie en toekomstbestendige bedrijfslocaties.

Subdoelen en resultaten
1. Toename aantal startende (mkb-)bedrijven.
2. Meer groeiende (mkb-)bedrijven.
3. Verbeterde beschikbaarheid van (durf-)kapitaal voor het mkb.
4. Toenemende export (meer exporterende bedrijven en een hoger exportaandeel in de omzet) door (mkb-)bedrijven uit de regio.
5. Toename ondernemerschap in alle levensfases en op alle opleidingsniveaus.
6. Aantrekken van meer (private) investeringen van buiten de regio.
7. Groeiende aantrekkelijkheid als vestigingsregio, zowel materieel (kwaliteit/voorzieningenniveau) als immaterieel (zoals op het gebied van (verminderde) regeldruk, financiële mogelijkheden en vergunningen).

Waarom is dit belangrijk?
Ondernemers en bedrijven spelen een cruciale rol in de economie: ze bieden de banen van de toekomst, zorgen voor innovatie en dragen bij aan het verdienvermogen. Een toenemend aantal ondernemingen in de regio staat echter voor grote uitdagingen. De arbeidsproductiviteit moet omhoog in een krappere arbeidsmarkt, investeringen blijven achter en bedrijven wijken voor hun investeringen soms uit naar andere regio's. Daarbij is een dalende trend zichtbaar in het aantal nieuwe ondernemingen. De ruimte in Nederland én binnen onze regio wordt steeds schaarser. Daarom moeten we zuinig met onze ruimte omgaan. Fysieke ruimte is een unique selling point van de regio.

Doel 3
Meer talent ontwikkelen, dit talent beter benutten en aan de regio binden

De beroepsbevolking in onze regio gaat de komende jaren met meer dan 35.000 personen krimpen. Dit betekent een enorme uitdaging voor bedrijven in onze regio. Er is een grote trek van ommeland naar Stad en van de stad naar het Westen, maar onvoldoende in omgekeerde richting. Om meer talent te behouden, is het belangrijk dat de regio aantrekkelijk genoeg blijft voor talent om hier te blijven of zich hier juist te vestigen. Aspecten van het vestigingsklimaat die vaak worden genoemd om werknemers te binden aan onze regio zijn: een diverse werkgelegenheid, de mogelijkheden voor vrijetijdsbesteding, beschikbaarheid van woningen, het culturele aanbod en een aantrekkelijk landelijk gebied.

Subdoelen en resultaten
1. Talent ontwikkelen en doorontwikkelen.
2. Talentbehoud: meer talent blijft in de regio wonen.
3. Meer talent van buiten vestigt zich in de regio.
4. Betere benutting van talent binnen de regio (in kwantiteit en kwaliteit).
5. Stijging gemiddeld inkomensniveau en in het bijzonder stijging van lagere inkomens.

Waarom is dit belangrijk?
Inkomens van inwoners in delen van de regio blijven achter. Te veel talent wordt niet benut. Ook uit de onderzoeken en analyses van de arbeidsmarktregio komt naar voren dat talentbehoud de belangrijkste uitdaging is. Ten opzichte van

andere regio's hebben we een stad die met haar culturele aanbod, onderwijs- en kennisvoorzieningen, winkelaanbod en R&D-kracht en -ondernemerschap veel meer te bieden heeft dan vergelijkbare steden. Met een regio die naast ruimte voor ondernemerschap en wonen, veel meer rust en ruimte biedt om op te laden dan vergelijkbare regio's. Deze unieke combinatie is een kans die we nog veel beter moeten benutten om dit doel te bereiken. Het maakt de regio aantrekkelijk voor praktisch en theoretisch geschoold talent dat we hebben en voor mensen van elders (zowel nationaal als internationaal). We hebben iedereen nodig en daarom is het belangrijk dat we een wendbare en weerbare beroepsbevolking realiseren.

Doel 4
Meer kennis uit de regio verzilveren

De aanwezigheid van onderscheidende kennisinstituten in de regio is een kans. We kunnen meer economisch voordeel behalen, waarde toevoegen aan bestaande verdienmodellen en nieuwe modellen ontwikkelen. De aanwezige kennis wordt nu te weinig omgezet in nieuwe bedrijvigheid en vindt onvoldoende zijn weg naar het regionale bedrijfsleven om toe te passen. De uitdaging is om de kennisinstituten daarvoor beter te benutten. Op deze manier stimuleren we ook kennisintensieve bedrijvigheid die kan bijdragen aan de nationale ambitie om in 2030 3% van het BBP aan R&D te besteden. Daarnaast kunnen bedrijven meer profiteren van elkaars nabijheid (agglomeratievoordelen), waarbij ze gebruik kunnen maken van elkaars kennis, van toeleveranciers, alsook van werknemers. Dat vraagt investeringen in een betere organisatie van kennis en bedrijvigheid.

Daarvoor zetten we in op het tot stand brengen en doorontwikkelen van ecosystemen waaruit economische ontwikkeling, innovatie en regionaal verdienvermogen kunnen ontstaan. Campussen kunnen hierbij een belangrijke rol spelen. Zodat de regio – door middel van samenwerking tussen kennisinstellingen en bedrijven – kan werken aan internationale ambities waar we trots op kunnen zijn. Een regio waarin we beter gebruikmaken van alle kennis die we in huis hebben, innovatiever en productiever zijn, kennisinstellingen meer naar buiten treden en bedrijven meer initiatief tonen om kennis in de regio te gebruiken.

Subdoelen en resultaten

1. Meer kennis naar de markt en maatschappij brengen: valorisatie.
2. Meer innoverende bedrijven en meer innovatie binnen bedrijven.
3. Versterken van het kennis- en innovatie-ecosysteem (van praktijkonderwijs tot en met WO, inclusief campusontwikkeling).
4. Meer private investeringen in R&D.
5. Toename arbeidsproductiviteit als gevolg van procesinnovatie, productinnovatie en organisatorische innovatie.

Waarom is dit belangrijk?

Ook in Groningen doen zich kansen voor in opkomende economische sectoren. Nieuwe technieken zorgen ervoor dat nieuwe bedrijven worden gestart en dat bedrijven een nieuwe ontwikkelcyclus ingaan. Denk aan digitalisering, kunstmatige intelligentie (AI), vergroening van de chemie, medische technologie en nieuwe verdienmodellen in de landbouw en de circulaire economie. Een groot deel van onze werkgelegenheid bevindt zich in laagproductieve sectoren. Inkomens in grote delen van onze regio zijn laag. Investeringen in de industrie staan onder druk, mede door hogere energiekosten en veranderende internationale concurrentieverhoudingen. Ook bevindt een deel van de

sector zich aan het einde van haar ontwikkelcyclus. De aanwezigheid van onze kennisinstituten is een kans om economisch voordeel te behalen en waarde toe te voegen aan bestaande verdienmodellen. De aanwezige kennis zorgt voor te weinig nieuwe bedrijvigheid en vindt onvoldoende zijn weg naar het regionale bedrijfsleven. De uitdaging is om de regionaal aanwezige kennis beter te benutten.

Doel 5
Versterken van ons regionale zelfbewustzijn en imago

Het imago van onze regio blijft achter bij de rest van Nederland. Inwoners van onze regio onderschatten hoe anderen over de regio denken. Deze bescheidenheid speelt de regio ook in economische zin parten: we dragen onvoldoende uit wat voor moois we hier hebben en we hebben onvoldoende geloof in al het moois dat we hier kunnen bereiken. Ook in de Sociale Agenda is het versterken van ons zelfbewustzijn een onderdeel. Daarom trekken we ook bij dit doel samen op.

Subdoelen en resultaten

1. Trots van eigen inwoners op de regio behouden.
2. Imago van de regio onder niet-Groningers versterken.
3. Positiever zelfbewustzijn: inwoners zijn zich er meer van bewust dat mensen van buiten de regio onze regio waarderen.
4. Versterken van het imago van Groningen bij bedrijven binnen en buiten de regio.

Waarom is dit belangrijk?

Samenwerking is één van de hoofdonderwerpen van deze Economische Agenda. Voor de samenwerking binnen en buiten de regio helpt het als heel duidelijk is waar de regio voor staat en wat de sterke punten zijn.

Ook voor onze arbeidsmarkt is zelfbewustzijn van belang. Weten waar je goed in bent en waarin je ontwikkelstappen kunt zetten, blijven investeren in jezelf, erop vertrouwen dat je een bijdrage kunt leveren en gewaardeerd wordt om die bijdrage. Zaken die niet overal vanzelfsprekend zijn en dat wel moeten worden.

Interesse van investeerders en van nieuwe en bestaande bedrijven is voor Groningen en Noord-Drenthe van belang om te kunnen blijven innoveren. Die interesse ontstaat niet vanzelf: kansen en mogelijkheden moeten actief onder de aandacht worden gebracht.

Ook de schoonheid van de diverse landschappen, de verhalen en de historische en moderne parels in onze regio zijn niet altijd een vanzelfsprekendheid voor inwoners binnen en buiten de regio. De aantrekkingskracht en het zelfbewustzijn worden vergroot door ook hier actief de kansen en mogelijkheden onder de aandacht te brengen.

6 Voorwaarden en inhoudelijke inzet

Om de doelen te behalen stellen we een vijftal voorwaarden aan investeringen vanuit de drie miljard euro van de Economische Agenda. We kiezen daarmee scherp voor regionaal verdienvermogen en samenwerking die ten goede komt aan de gezondheid, duurzaamheid, ruimtelijke kwaliteit en internationale positionering van de regio. Deze voorwaarden passen we toe op een aantal generieke opgaven en op thematische sterkten en kansen. Op die manier wordt duidelijk waar de Economische Agenda wel en niet op inzet.

Dit hoofdstuk beschrijft:

1. Voorwaarden die gelden voor investeringen.
2. Generieke inzet op onderwijs, kennis en arbeidsmarkt, ruimte voor bedrijvigheid, digitalisering en profilering.
3. Thematische inzet op duurzame energie, gezondheid, landbouw, industrie en vrijetijdseconomie.

6.1 Voorwaarden

Om de doelen te bereiken investeert de Economische Agenda:

In economische projecten, initiatieven en programma's die de gezondheid, duurzaamheid en de ruimtelijke kwaliteit bevorderen.
Met een looptijd van dertig jaar en een opdracht gericht op brede welvaart en met het oog op de grote maatschappelijke opgaven waar Nederland de komende generatie voor staat, is het noodzakelijk dat de met de Economische Agenda gerealiseerde groei significant heeft bijgedragen aan onze gezondheid, de duurzaamheid van onze economie en de ruimtelijke kwaliteit van onze regio. Voor deze lange termijn is het in ieder geval noodzakelijk een klimaatrobuust landschap te realiseren en dat ruimtelijke keuzes daaraan bijdragen. Het eerste doel van de agenda - Een toekomstbestendige economie in een gezonde en aantrekkelijke leefomgeving - operationaliseren we door deze voorwaarde voor alle investeringen te stellen.

In samenwerkingen, projecten, initiatieven en programma's die ervoor zorgen dat het geld hier verdiend wordt.
Groningen en Noord-Drenthe hebben op een aantal terreinen een economie van - vaak zeer kapitaalintensieve - basisproductie door ondernemingen met een hoofdkantoor buiten de regio. Ook blijft het verdienvermogen en daarmee het inkomen van werknemers achter. De Economische Agenda zet zich in om meer duurzaam verdienvermogen in de regio te laten landen. Door in te zetten op goed en inclusief werkgeverschap, zodat inkomens stabieler en hoger worden. En door - naast productiebedrijven - in te zetten op de vestiging van hoofdkantoren, het uitbreiden van regionale ketens en op nieuwe en blijvende bedrijvigheid die vanuit de regio ontstaat.

Alleen in samenwerkingen met regionale partijen.
Traditionele korte termijn-, geïsoleerde, reactieve, single stakeholder-benaderingen zijn niet langer toereikend voor onze opgaven en ambities. Alleen samen komen we verder. Bovendien is het nodig dat regionale partijen meeprofiteren van de investeringen uit de Economische Agenda. Voorwaarde voor investeringen is dan ook, dat er in samenwerkingen altijd regionale partijen deelnemen.

In initiatieven, projecten en programma's die ervoor zorgen dat kennis aan bedrijfsleven wordt gekoppeld en andersom.
Kennis die in de regio aanwezig is, moet beter de weg naar de markt vinden om nieuwe economie hier te ontwikkelen op basis van onze regionale kracht. We investeren in de (ontwikkeling van) ecosystemen, campussen en spin-offs vanuit de kennisinstellingen. Daarnaast moet de markt adaptiever worden voor de kennis die hier aanwezig is. Bijvoorbeeld door meer R&D-afdelingen van bedrijven hier te vestigen.

In de internationale positionering van de regio.
De internationale positionering van de regio moet beter. Uit de regionale imagomonitor blijkt dat onvoldoende bekend is wat de regio te bieden heeft en waar deze economisch voor staat. De Economische Agenda investeert in het vergroten van de bekendheid van onze regio. De investeringen in ambitieuze projecten en de resultaten die dat oplevert, bieden de inhoud om over te communiceren. De stad Groningen kan hierbij als regionale etalage en internationaal vlaggenschip een veel belangrijkere rol spelen.

Extra aandacht voor Noord-, Midden- en Oost-Groningen
Uit de analyse blijkt dat de regionale economie duidelijk twee gezichten heeft, waarbij in Noord-, Midden- en Oost-Groningen sprake is van een economische structuur die veel meer op zichzelf is gericht en meer uitdagingen kent. Omdat uniforme inzet in de regio onvoldoende effect heeft in dit gebied, is er speciale aandacht voor Noord-, Midden- en Oost-Groningen.

Uit Atlas Research (2023, pagina 8):
De drievoudige uitdaging voor Midden- en Oost-Groningen en Eemsdelta:
"De economische ontwikkeling in Midden- en Oost-Groningen en Eemsdelta blijft achter op de ontwikkeling in Groningen Stad en de rest van het land. Ook is sprake van een krimpende beroepsbevolking die meer en meer bestaat uit middelbaar opgeleiden en mensen zonder startkwalificatie. Daarnaast kampen deze gemeenten met een ongunstige woonaantrekkelijkheid en liggen ze op relatief grote afstand van de stad, waardoor het onwaarschijnlijk is dat deze gebieden als overloopgebieden voor de stad zullen kunnen fungeren. Dit geldt in het bijzonder voor Oost-Groningen, dat op basis van pendelstromen al sterk intern gericht is. Tot slot kampt de regio met een flink aantal sociale uitdagingen: de sociaaleconomische status van de inwoners hoort bij de laagste van het land en ontwikkelde zich relatief ongunstig; er zijn veel uitkeringen en lage inkomens en er wonen veel laaggeletterden. Dit zorgt ervoor dat deze regio voor een zeer complexe opgave staat.

Midden- en Oost-Groningen en Eemsdelta zijn voor hun economische ontwikkeling dan ook meer op 'eigen kracht' aangewezen, maar de uitgangspunten hiervoor zijn niet onverdeeld gunstig. Investeringen in het woonklimaat (zoals een verbetering van het voorzieningenniveau en de veiligheid) en human capital (bij- en omscholing richting werk in sectoren waar het relatief goed mee gaat) en een economisch beleid dat gericht is op het stimuleren van specifieke sterktes en kansen (industrie, farmaceutische grondstoffen, recycling) zouden in combinatie met recreatie en toerisme een mogelijke basis kunnen vormen voor de economische ontwikkeling van deze regio."

Randvoorwaarden
Zoals in de inleiding beschreven zijn er thema's waar de Economische Agenda niet in investeert, maar die wel van groot belang zijn voor het behalen van de doelen. Brede welvaart gaat over meer dan investeren in de economische en sociale structuur via een Economische en een Sociale Agenda. Om de doelstellingen van de Economische en Sociale Agenda te halen is het noodzakelijk dat de regio voldoende aantrekkelijke woonmilieus kent, uitstekend bereikbaar is van buiten de regio met onder andere een Lelylijn en Nedersaksenlijn en goed en betrouwbaar openbaar vervoer binnen de regio heeft. Van economie weten we immers dat deze vaak volgt op infrastructuur. Dit geldt net zozeer voor de beschikbaarheid van stroom en zoet water en de veiligheid van onze kust. Ook veiligheid en de aanpak van ondermijning vallen hieronder. Deze onderwerpen zijn randvoorwaardelijk voor het behalen van onze doelen. De Economische Agenda laat de verantwoordelijkheid voor deze onderwerpen waar hij ligt en hoort: bij de Rijksoverheid. Zij staan aan de lat voor het scheppen van deze randvoorwaarden, anders kan de Economische Agenda de zogenoemde 'plus' niet realiseren. De Economische Agenda ziet als Rijk-regioproduct nadrukkelijk wel een rol in het agenderen van deze onderwerpen en het faciliteren van het gesprek tussen de verschillende overheden over het creëren van deze randvoorwaarden.

6.2 Generieke inzet

Om de doelen te halen is als eerste generieke inzet nodig op (1) onderwijs, kennis en arbeidsmarkt, (2) ruimte voor bedrijvigheid, (3) digitalisering en (4) profilering. De Economische Agenda zet in op het faciliteren van deze generieke inzet om de economische structuur en het verdienvermogen in de regio te verbeteren.

Onderwijs, kennis en arbeidsmarkt

Voldoende en gekwalificeerde arbeidskrachten en een krachtig kennis- en innovatie-ecosysteem in Groningen en Noord-Drenthe zijn cruciaal om de economische structuur te versterken. De regionale arbeidsmarkt staat door demografische ontwikkelingen de komende jaren voor grote uitdagingen. We hebben iedereen nodig. Dat betekent dat we een beroepsbevolking en een kennis- en innovatie-ecosysteem nodig hebben dat toegerust zijn op wat in de toekomst aan vaardigheden en ondernemerschap van werknemers wordt gevraagd. De

Economische Agenda moet bijdragen aan een krachtig kennis- en innovatie-ecosysteem dat past bij de regionale sterkten en waarin we samenwerking tussen bedrijfsleven, kennis- en onderwijsinstellingen en overheden bevorderen. Een van de grootste krachten van Noord-Nederland is haar sterke kennispositie op zowel praktisch, toegepast als wetenschappelijk niveau. Tegelijk blijft de vertaling van idee naar toepassing in de markt en maatschappij achter bij de rest van Nederland en Europa. Hierin verandering brengen vraagt zowel een cultuurverandering bij de onderwijs- en kennisinstellingen - daar moet het vanzelfsprekend worden veel eerder te denken aan de maatschappelijke toepassing van ideeën - als een verandering in de hele regio die adaptiever moet worden om deze innovaties tot succesvolle ondernemingen te maken. Door in te zetten op deze samenwerking vergroten we innovatiekracht en ondernemerschap. De Economische Agenda zet in op:

1. Het opleiden en leven lang ontwikkelen van talent op drie essentiële terreinen: techniek, zorg en ondernemerschap. We verwachten dat onze belangrijkste partners - zoals de arbeidsmarktregio, georganiseerd in het programma Werken aan Ontwikkeling, regionale opleiders, kennisinstellingen en bedrijfsleven - ambitieuze en innovatieve programma's ontwikkelen gericht op de professionals en ondernemers van de toekomst.

Het gaat hierbij om voortgezet, beroeps, hoger en wetenschappelijk onderwijs, en om-, na- en bijscholing. Bij techniek denken we ook aan het ontwikkelen van vaardigheden en innovaties in het kader van schadeherstel en de versterkingsopgave, waaronder de bouw en restauratie van bijvoorbeeld (rijks)monumenten. We zetten in op doorlopende leerlijnen vanaf primair en voorgezet onderwijs, aansluiting van voortgezet onderwijs op mbo, hbo en wo tot de bijscholing van professionals. Het ontwikkelen van een regionale Human Capital Agenda kan hier een instrument voor zijn. We sluiten aan bij de nieuwe arbeidsmarktinfrastructuur die inzet op meer publiek-private samenwerking om toegang tot scholing en werk te vergroten en bij bestaande samenwerkingen zoals het Actieplan Groene en Digitale banen.

2. Campussen dragen bij aan de ontwikkeling en behoud van talent in de regio, het innovatievermogen van het bedrijfsleven en aan valorisatie vanuit de kennisinstellingen. Daar wordt actief gewerkt aan de toepassing van ideeën ten behoeve van maatschappij en bedrijfsleven. Het benutten van kennis en kunde van het bedrijfsleven, vooral het mkb, kan leiden tot snellere en effectievere innovaties. Een campus bevat daarbij vier kernelementen: (1) focus op R&D en/of technologie-gedreven activiteiten van bedrijven, (2) fysieke hoogwaardige vestigingsmogelijkheden en onderzoeksfaciliteiten, (3) aanwezigheid van een mbo-, hbo- en/of wo-instelling als kennisdrager en (4) actieve en open innovatie.

We brengen het Masterplan Campussen onder in de Economische Agenda en reserveren aanvullend op de reeds beschikbare middelen[1] 150 miljoen euro voor cofinanciering van campusontwikkeling. Dit betekent dat overheden, kennisinstellingen en bedrijfsleven mee moeten investeren op basis van integrale plannen. Het Masterplan vormt een open systeem waar nu in een eerste pilotfase al wordt gewerkt aan de ondersteuning en ontwikkeling van acht campuslocaties[2]. Voortbouwend op dit masterplan maakt de Economische Agenda campusontwikkeling op een hoog ambitieniveau mogelijk. Met bestaande en nieuwe locaties, gericht op de thema's van de Agenda waar we kansen voor campusontwikkeling zien, zoals op Groningen Airport Eelde (thema Energie) en het Ommelander Ziekenhuis (thema Gezondheid). Ook de ontwikkelingsrichting van de Universiteit van het Noorden wordt hierin meegenomen. Vanuit de Agenda hebben we blijvende aandacht voor de noodzakelijke leidende rol die het bedrijfsleven heeft in deze ontwikkeling, ook in relatie tot de creatieve industrie.

1 In de kabinetsreactie Nij Begun is reeds 50 miljoen euro beschikbaar gesteld voor het Masterplan Campussen.

2 Zernike Campus, Healthy Ageing Campus, Campus Niemeyer, Ruby (campus), Vitaliteitscampus, Duurzaamheidscampus, Makeport Mercurius, Campus Eemsdelta.

3. Om zorg te dragen dat de inzet van de Economische Agenda ten goede komt aan de hele regio, is een extra inspanning voor een vitale en duurzaam inzetbare beroepsbevolking in Noord-, Midden- en Oost-Groningen nodig. Met als doel het verdienvermogen omhoog te brengen en de arbeidsmarkt wendbaarder en weerbaarder te maken. De Economische Agenda daagt de (grote) werkgevers, zorgverzekeraars, onderwijsinstellingen, sociale partners en de arbeidsmarktregio uit om innovatieve en ambitieuze interventies te ontwikkelen om de vitaliteit van de beroepsbevolking - inclusief werkgelegenheid en goed werkgeverschap - te vergroten en verzuim tegen te gaan.

Wat doet de Economische Agenda niet:
We zijn ervan overtuigd dat de huidige en aanhoudende krapte op de arbeidsmarkt de bovengenoemde sterke focus op techniek, zorg en ondernemerschap nodig heeft. De Economische Agenda investeert dan ook vanuit die focus in de arbeidsmarkt. Hier is belangrijke samenhang met de Sociale Agenda: daar ligt de focus meer op het behalen van startkwalificaties en het activeren van inwoners. Gezamenlijk zetten we ons in, zodat deze startkwalificaties aansluiting hebben op de arbeidsmarktbehoefte en ambitie van de regio. Waarbij extra aandacht in de bovenbouw moet zijn voor een kansrijke opleiding in bijvoorbeeld de zorg, techniek of het onderwijs. De Sociale Agenda investeert in het versterken van de basis in het basis- en voortgezet onderwijs. In het basisonderwijs door twee uren per week voor alle kinderen tot zes uren per week extra tijd voor de meest kwetsbare scholen. In het voortgezet onderwijs is er aandacht voor het bredere welzijn van jongeren met behulp van pedagogisch medewerkers. Ook wordt geïnvesteerd in maatregelen om vroegtijdig schoolverlaten tegen te gaan. Daarnaast investeert de Economische Agenda niet in enkelvoudige onderwijshuisvesting maar alleen in integrale campusontwikkeling.

Voorbeeld Scholenchallenge Wij hebben de toekomst
Stichting Technasium en Nationaal Programma Groningen organiseren samen met middelbare scholen en het mbo scholenchallenges. Voor een actueel thema - in 2024 was dat slimme zorg - worden opgaven geformuleerd door belanghebbenden. De jongeren onderzoeken de opgaven in teams en bedenken oplossingen die ze vervolgens pitchen bij een jury. Dit gebeurt gedurende een dertig uur durende hackathon op de scholen. Een aantal weken later worden prototypes van de oplossingen gepresenteerd aan een Dragons' Den, waarbij geldprijzen voor doorontwikkeling te winnen zijn. De opbrengst: jongeren zijn actief betrokken bij actuele thema's in de regio en ondervinden dat ze een bijdrage kunnen leveren (mede-eigenaarschap en trots), ze leren vaardigheden op het gebied van innovatie en ondernemen, maken kennis met regionale partijen die vooroplopen, en niet in de laatste plaats: de ontwikkeling van nieuwe ideeën en producten.

Voorbeeld Makeport Mercurius
Makeport Mercurius is een coöperatie gevestigd in Stadskanaal die zich richt op het versterken van ondernemers en onderwijs in de regio door innovatie in de circulaire en high-tech maakindustrie aan te jagen. Het heeft zijn basis op het voormalige terrein van Philips in Stadskanaal, een plek met een rijke historie in de maakindustrie. Dit erfgoed wordt gebruikt om de regio opnieuw op de kaart te zetten als een centrum voor innovatie en onderwijs. Op deze plek komen ondernemerschap, kennis en innovatie samen. De coöperatie is gericht op het oplossen van problemen van ondernemers door middel van innovatie, het mogelijk maken van nieuwe samenwerkingen en het ontwikkelen van nieuwe verdienmodellen, waarbij de inkomsten terugvloeien naar de regio. Dit draagt bij aan een sterke maatschappij en een toekomstbestendig bedrijfsleven en biedt volop kansen voor opleiding en werkgelegenheid. Een potentieel hoogwaardige campus.

Ruimte voor bedrijvigheid

Economie vraagt ruimte. Ruimte voor bedrijvigheid is schaars in Nederland en daarmee een unique sellingpoint van de regio. Toch ligt er ook in Groningen en Noord-Drenthe een opgave. Die betreft vooral het bij de tijd brengen van verouderde en niet langer passend gebruikte bedrijventerreinen: herstructurering, revitalisering en verduurzaming. Denk aan de inrichting, energiehuishouding, duurzame watervoorziening en de bedrijven logisch naast en bij elkaar. Zo blijft de hier kwalitatief hoogwaardige beschikbare ruimte een voordeel van onze regio.

Naast bedrijventerreinen hebben regiocentra een belangrijke verzorgende economische functie, ook als vestigingsvoorwaarde voor talent. De Economische Agenda heeft specifiek aandacht voor de economische vitaliteit van regiocentra. Een aantal van deze regiocentra staat voor grote en urgente opgaven en het is noodzakelijk deze te ondersteunen om economische dynamiek in de regio te stimuleren. Naast fysieke ruimte voor bedrijvigheid, is het nodig de toegang tot kapitaal te vergroten en de regeldruk waar mogelijk te verlagen. De Economische Agenda maakt zowel gebruik van bestaande financieringsinstrumenten als de ontwikkeling van nieuwe. Hierbij is specifiek aandacht voor financiering van start-ups en scale-ups. Deze inzet wordt verder uitgewerkt in het hoofdstuk Uitvoering.

De Economische Agenda zet in op:

1. Ruimte voor bedrijvigheid: omdat de economie zich niet houdt aan gemeentegrenzen, wordt op verschillende plekken al regionaal samengewerkt op het gebied van herstructurering, transformatie en revitalisering en zelfs uitgifte van bedrijfsterreinen. Vanuit de Economische Agenda zijn er mogelijkheden om ook in onze regio de krachten te bundelen en daarmee plannen binnen de Regio Groningen-Assen voor een Herstructureringsmaatschappij Drenthe-Groningen te realiseren. Dat past ook goed bij het nationale programma Ruimte voor Economie[3]. Deze herstructureringsmaatschappij kan als specifiek instrument dienen voor een bedrijfsmatige aanpak van verouderde bedrijventerreinen, zodat daar de benodigde transformatie kan plaatsvinden. Primaire taak van de herstructureringsmaatschappij moet zijn om locaties opnieuw geschikt te maken voor werk. Uit andere regio's (Utrecht, Overijssel) blijkt dat dit tot wel 90%, revolverend kan. Door hier gezamenlijk in op te trekken verminderen we de onderlinge concurrentie, kan worden gestuurd op het juiste bedrijf op de juiste plek en kunnen onwenselijke ontwikkelingen gezamenlijk beter tegen worden gegaan. Voorwaarde voor succes is een regiodekkend en integraal programma.

3 Zie: Programma Ruimte voor Economie | Rapport | Rijksoverheid.nl.

2. Vitale regiocentra: we kiezen ervoor om fors te investeren in de economische vitaliteit van regiocentra met een duidelijke bovenregionale verzorgende functie. In een aantal van deze centra ligt een grote en urgente opgave, die reikt van het verhogen van de ruimtelijke kwaliteit, het concentreren van winkels in een compacter centrum, de aanpak van leegstand en rotte kiezen naar een transformatie van nieuwe, toekomstbestendige functies. Om te zorgen dat deze centra in de toekomst hun belangrijke economische functie kunnen vervullen, reserveren we 180 miljoen euro voor de gehele Nij Begun-regio aan cofinanciering, aanvullend op de reeds beschikbare middelen[4] . Zo bieden we financiële zekerheid voor de te ontwikkelen plannen. Dit betekent wel dat alle betrokken partijen mee moeten investeren.

   In het Masterplan Regiocentra[5] wordt inhoudelijk een stevige basis gelegd, waar we op voortbouwen. Om dit Masterplan dekkend te maken voor de gehele Nij Begun-regio, voeren we dezelfde analyse ook uit voor regiokernen met bovenlokale verzorgende functie in Noord-Drenthe[6]. Conform het Masterplan wordt in de kernen geïnvesteerd naar omvang en urgentie van de opgave. Voor de regio's Noord-, Midden- en Oost- Groningen is sprake van extra urgentie omdat er naast de opgave in de kernen zelf, een forse opgave ligt in de achterliggende economische structuur.

   Voorwaarden voor investeringen zijn dat er kwalitatief hoogwaardig plannen voor deze centra komen, gericht op structurele en bovenlokale samenwerking en uitvoering. Vanuit de Economische Agenda zijn middelen beschikbaar voor de economische onderdelen zoals de huisvesting van mkb en zzp'ers. Ook zal hier worden verkend of een gezamenlijk herstructureringsfonds een rol kan spelen in het uitvoeren van deze plannen.

Wat doet de Economische Agenda niet:
Ontwikkeling van bedrijventerreinen is de primaire verantwoordelijkheid van gemeenten. De inzet van de Economische Agenda is aanvullend, om de benodigde regionale samenwerking te faciliteren en meer tempo te kunnen maken dan vanuit de reguliere inzet mogelijk is. Er is geen rol voor de Economische Agenda in het uitvoeren van primaire taken van gemeenten zoals de aanleg van nieuwe bedrijventerreinen. Wat betreft de regiocentra in Noord-, Midden- en Oost-Groningen is er geen rol voor de Economische Agenda in onderdelen van het Masterplan die geen betrekking hebben op het versterken van de economische functie van deze centra.

4 Voor het Masterplan Regiocentra is via een regiodeal reeds 20 miljoen euro cofinanciering beschikbaar.

5 De volgende kernen zijn nu onderdeel van het Masterplan: Delfzijl/Appingedam, Hoogezand-Sappemeer, Nieuwe Pekela, Stadskanaal/Musselkanaal, Ter Apel, Uithuizen, Veendam, Winschoten, Bedum en Leek/Tolbert.

6 Deze kernen zijn: Zuidlaren, Roden en Gieten.

Voorbeeld: Herstructureringsmaatschappij Groningen - Drenthe
Een herstructureringsmaatschapij kan als specifiek instrument ingezet worden voor de verbetering van bedrijfsterreinen. Primaire taak van een herstructureringsmaatschapij is om oude locaties opnieuw geschikt te maken voor werk. Door hier regionaal een gezamenlijk vehikel voor op te richten, kan meer snelheid gemaakt worden en op grotere schaal ingezet worden voor toekomstbestendige ruimte voor bedrijvigheid. De herstructureringsmaatschapij kan ten eerste een rol spelen in de revitalisering van verouderde bedrijfsterreinen - bijvoorbeeld langs het Winschoterdiep - om hoogwaardige werklocaties voor de (maritieme) maakindustrie te realiseren.

Ten tweede kan de herstructureringsmaatschapij ingezet worden om te zorgen dat bedrijven op de juiste plek zitten. Op bedrijfslocaties binnen de gemeente Groningen is voor een derde sprake van niet-optimale benutting: het bedrijf zit op de verkeerde plek. Veelal gaat het om bedrijven die je liever in een gemengd woon-werkgebied wil hebben. Daarmee vergroot je leefbaarheid door wonen en werken te mengen en speel je ruimte voor bedrijvigheid vrij, zonder nieuwe locaties aan te hoeven leggen die ten koste van onze groene omgeving gaan.

Ten derde kan de herstructureringsmaatschapij een rol spelen in de transformatie van bedrijfsterreinen om zo een bredere ruimtelijke ontwikkeling mogelijk te maken. In Leek is bijvoorbeeld sprake van een ontwikkeling die wordt belemmerd door verouderde bedrijfsterreinen, die ruimtelijk op de verkeerde plek liggen of die niet de juiste bedrijven op een plek dicht bij een woonkern huisvesten. De herstructureringsmaatschappij kan hier een rol spelen door versneld in te zetten op de transformatie van deze locaties passend bij de bredere ruimtelijke ontwikkeling.

Digitalisering

Nieuwe digitale technologieën zullen toekomstige economische ontwikkelingen sturen. De toekomstige economie is nog meer digitaal dan nu en daarom is het noodzakelijk een zeer innovatieve digitale (kennis-)infrastructuur te hebben, op basis waarvan een technologische voorsprong kan worden ontwikkeld. Of dit nou gaat om precisie-landbouw, robots in de tuinbouw, preventieve en toegankelijke zorg, energie-efficiëntie, digitalisering in de industriële omgeving of de inzet van AI voor het verhogen van de productiviteit. Ook in de Nationale Technologie Strategie (NTS) staan AI en datawetenschap in de top tien prioriteiten.

De Noordelijke IT-sector is één van de snelst groeiende economische motoren van onze regio met een sterk ecosysteem en succesvolle start-ups en scale-ups. Aan onze kennisinstellingen wordt baanbrekend onderzoek gedaan naar de chip van de toekomst en naar concepten om data sneller en energiezuiniger te analyseren. Daarnaast is hier veel betrouwbare data(kennis) beschikbaar vanuit onder andere Lifelines over de gezondheid van de bevolking (biobank), de kennisinstellingen en overheidsinstellingen zoals DUO (studiebeurzen), RDW (kentekenafgifte, (EU) voertuigkeuringen), RDI (Rijksinspectie Digitale Infrastructuur) en CJIB (Centraal Justitieel Incasso Bureau). Met deze data kunnen nieuwe oplossingen worden ontwikkeld en naar de markt worden gebracht. Het noordelijk ecosysteem kan een belangrijke rol spelen in nationale en Europese ambities om in veel grotere mate strategisch onafhankelijk te zijn van grote private technologiebedrijven van buiten de Europese Unie.

Waar zet de Economische Agenda op in:
Investeren in nieuwe ontwikkelingen en faciliteiten die ervoor zorgen dat Groningen en Noord-Drenthe de plek is voor de ontwikkeling en toepassing van nieuwe verantwoorde digitale technologieën, met name op het gebied van data en AI. Door het aanwezige ecosysteem in combinatie met de aanwezigheid van betrouwbare datasets en kennis over het (ver)werken van deze data, is er de kans om te ontwikkelen tot pionier van betrouwbare en te vertrouwen software. Die is gebaseerd op betrouwbare en legitiem verkregen data, verwerkt met transparante en te controleren algoritmes. Dit is een fundamenteel andere werkwijze dan die van de grote techbedrijven. Op terreinen als agro-food en gezondheidsdata (Health Data Valley) kan aanwezige kennis worden ingezet voor nieuwe toepassingen die by design voldoen aan wettelijke regulering en zich daarmee richten op positieve impact op bijvoorbeeld ondernemerschap, techniek en zorg. Zo investeren we in de ontwikkeling van betrouwbare technologieën die economische ontwikkelingen in de toekomst zullen sturen met maatschappelijke meerwaarde.

Daarnaast is het noodzakelijk dat er breder gebruik kan worden gemaakt en wordt geprofiteerd van huidige en nieuwe digitale technologieën. Iedereen moet toegang hebben tot snel en betrouwbaar internet. Vanuit de Economische Agenda willen we hier een bijdrage aan leveren. Ook zetten we in op het digitaal vaardiger maken van het mkb zodat zij adaptiever zijn voor nieuwe digitale technologieën en daarmee de productiviteit en het verdienvermogen in de regio kunnen vergroten. Vooral in het brede mkb stagneert de arbeidsproductiviteit. Ook vanuit de Rijksoverheid en de sector zelf is veel aandacht voor deze problematiek, bijvoorbeeld in de 'Staat van het mkb' en het Actieplan Groene en Digitale Banen. Met de sector en bewezen programma's vanuit de clusterorganisaties en kennisinstellingen gaan we dit intensiveren.

Het Rijk werkt als het gaat om innovatie aan de bredere uitrol van de NTS in instrumenten en actieagenda's, evenals aan een actieplan om te realiseren dat 3% van de BBP-uitgaven aan R&D in 2030 wordt gerealiseerd. De hoogwaardige kennispositie in Groningen en de ambities rondom private R&D maken dat de Economische Agenda een bouwsteen kan vormen om deze doelen te realiseren.

Wat doet de Economische Agenda niet:
We kiezen scherp voor de economische invalshoek door te investeren in nieuwe betrouwbare en te vertrouwen technologieën en toepassingen. Vanuit de Economische Agenda is geen geld beschikbaar voor het realiseren van commerciële datacenters. Het inzetten op de digitale geletterdheid van de bevolking valt buiten deze scope. Vanuit de Sociale Agenda wordt langjarig geïnvesteerd in de digitale geletterdheid. In samenhang werken we aan een digitale regio.

Voorbeeld Shaping the Future of Work
Om innovaties beter laten aansluiten bij het mkb heeft een publiek-privaat consortium het initiatief genomen voor een beleidsexperiment genaamd Shaping the Future of Work. Dit project wil de ontwikkeling van technologie radicaal anders vormgeven. Bij de klassieke ('top-down') ontwikkeling van innovatie wordt de werkpraktijk gescheiden van de technologische ontwikkeling. In deze vernieuwende aanpak worden vakmensen, innovators, ingenieurs en sociale wetenschappers actief betrokken bij het ontwerpen en ontwikkelen van innovaties. Uit projecten bij Schiphol is al gebleken dat het werk hierdoor aantrekkelijker én productiever wordt en technologische innovaties beter aansluiten op de praktijk.

Voorbeeld: CogniGron
Na ruim zeventig jaar continue innovatie op het gebied van chip- en computerontwerp vragen de huidige ontwikkelingen om een revolutionair nieuwe aanpak. Een aanpak die gestoeld is op alle kennis en ervaring van de afgelopen zeventig jaar, gecombineerd met de uitdaging om nieuwe materialen en nieuwe vormen van computerontwerp te verkennen. Want alleen dan kan het toenemende gebruik van computers op een duurzame manier worden ingevuld. Deze revolutie heet 'neuromorphic computing'. Tot 10.000 keer energiezuiniger en daarmee een gamechanger voor future-proof computing.

De onderzoekers van CogniGron zijn gespecialiseerd in neuromorfische technologie, een nieuw vakgebied dat materialen ontwikkelt met het menselijk brein als uitgangspunt. Digitale supercomputers lijken indrukwekkend, maar het menselijk brein is vele malen sneller in het verwerken van data. En heeft daar ook nog eens veel minder energie voor nodig. CogniGron ontwerpt slimme materialen op basis van de biologie van het brein. Een chip op basis van deze technologie zou krachtig genoeg zijn om in één keer honderden, of zelfs duizenden generaties computers te overtreffen.

Profilering

Het bereiken van onze doelen vraagt om een andere manier van profileren en positioneren van onze regio. We dragen te weinig uit wat we in huis hebben. Het serieus nemen van onze ambities vraagt ook om het actief uitdragen van wat we hebben en waar we naartoe gaan. Groningen en Noord-Drenthe moeten zich gezamenlijk met meer ambitie en lef positioneren, met de sterke positie van de stad Groningen als internationaal vlaggenschip van de regio. We gaan grote en zichtbare resultaten boeken met internationaal aanzien. Deze regionale en internationale herpositionering draagt bij aan een hogere export, betere internationale verbindingen en internationale aantrekkingskracht van onze regio. Dat vraagt om een nieuwe manier van samenwerken en van het gezamenlijk uitdragen van deze ambitie. Uit onderzoek blijkt dat we te bescheiden zijn over het moois dat we hier al doen. Een groter zelfbewustzijn en betere gezamenlijke organisatie is cruciaal om Groningen en Noord-Drenthe te herpositioneren als internationaal ondernemende kennisregio. Bij het profileren en herpositioneren van de regio is het noodzakelijk dat het regionaal bedrijfsleven hier een volwaardige stem in krijgt. Dan kunnen we ons (inter)nationaal profileren op onze economische sterkten op het gebied van meer gezonde jaren, energie en landbouw.

Waar zet de Economische Agenda op in:
De Economische Agenda investeert in de ruggengraat van onze regionale economie, het mkb. Dat doen we niet alleen in de hieronder beschreven thema's en sectoren, maar ook specifiek door directe ondersteuning in hun eigen organisatievermogen. Het is noodzakelijk dat het mkb een sterke stem heeft en gelijkwaardig gespreks-partner is van grote bedrijven, overheden en kennisinstellingen. Zo wordt het hier gevestigde en gewortelde mkb structureel deelnemer in het gesprek, waarmee de profilering en positionering van de regio wordt versterkt. We werken samen met het mkb-programma uit de Agenda Herstel. Om dit te realiseren zetten we in op (1) het organiseren van het mkb gericht op de thema's in 6.3, zodat hun perspectief structureel onderdeel van ontwikkeling en uitvoering van de Agenda wordt en (2) door een laagdrempelige impuls te geven aan het mkb door financiële ondersteuning van bestaande, vaak gemeentelijke, ondernemersfondsen.

Daarnaast is het noodzakelijk in te zetten op veel ambitieuzere en structurele marketing in brede zin. Zelfbewustzijn betekent ook uitdragen wat voor moois hier allemaal gebeurt. De baanbrekende kennis die hier in huis is, de unieke bedrijvigheid die we hebben en hoe mooi het landschap is. Er is veel te weinig bekend over onze regio; bedrijven, bezoekers en investeerders hebben onvoldoende beeld. We willen dat 80% van de Nederlandse doelgroepen en 25% van de internationale doelgroepen een duidelijk beeld heeft van onze regio. We verwachten dat de overheden, het bedrijfsleven en de kennisinstellingen hier gezamenlijk en structureel beleid op willen voeren en willen investeren. Ook moet veel sterker en wederkerig worden samengewerkt met de al sterke aanwezige merken op gebied van sport en cultuur zoals Eurosonic/Noorderslag en onze topsportclubs. Onder die voorwaarde kan dit vanuit de Economische Agenda substantieel worden ondersteund. Bij het versterken van het profiel van de regio stellen we Dagblad van het Noorden en RTV Noord in staat hier een rol bij te spelen. Hierbij trekken we samen op met de Sociale Agenda.

Voorbeeld positioneren mkb: Life Cooperative
Om de beleidsmakers van de regionale overheden en instellingen richting te geven, verenigde het mkb op het gebied van life science en medische technologie in het noordelijke deel van Nederland zich in een coöperatie: de Life Cooperative. De coöperatie van 65 bedrijven ontwikkelt oplossingen om gezamenlijk uitdagingen aan te gaan. Collectieve training, gezamenlijke inkoop van laboratoriumapparatuur en materialen, gedeelde bezoeken aan internationale beurzen en congressen zijn een aantal van de huidige voorbeelden van efficiencymaatregelen. Samen met haar partners ontwikkelt de coöperatie onderzoeks-, ontwikkelings- en aanbodketens die resulteren in efficiënte innovaties. Life Cooperative heeft zich inmiddels bewezen als volwaardige gesprekspartner en stem van het innovatieve mkb in deze sector, die bepalend is voor de agenda's van overheden en kennisinstellingen.

Wat doen we niet:
Vanuit de Economische Agenda is er geen ondersteuning voor eenmalige en/of individuele campagnes die niet zijn ingebed in een brede en gedragen samenwerking. Daarnaast is de investering in het organisatievermogen van het mkb aanvullend op bestaande inzet van overheden en ondersteunende organisaties op dit gebied en is er geen sprake van substitutie.

6.3 Thematische inzet

Groningen en Noord-Drenthe hebben grote ambities met de Economische Agenda. De kracht, expertise en kansen voor het verdienvermogen van deze regio zit op dit moment binnen een aantal specifieke thema's: energie, gezondheid, landbouw, industrie en vrijetijdseconomie. Daar moet deze Economische Agenda dan ook vooral op inzetten, met een open blik naar toekomstige ontwikkelingen die economisch kansrijk zijn. Binnen deze thema's maken we inzichtelijk waar de Economische Agenda op basis van de voorwaarden op inzet, en waar niet.

Duurzame Energie

Opgave: transitie naar een duurzaam energiesysteem met brede energiemix.

Waarom in Groningen en Noord-Drenthe:
Onze regio heeft altijd een cruciale rol in de Nederlandse en Europese energievoorziening gespeeld en blijft dat doen. Ten minste een derde van de wind op zee zal aanlanden in Groningen. Voorwaarden voor aanlanding zijn een goede ruimtelijke inpassing en de uitkomsten van het lopende onderzoek naar aanlandingsmogelijkheden. De transitie van de waterstofketen krijgt hier als eerste gestalte. Met een project als DJEWELS wordt hier één van de grootste en meest innovatieve elektrolysers van Europa ontwikkeld. In onze regio is veel kennis over energie(systemen) aanwezig, zowel bij publieke instituties als private bedrijven. Bovendien is een op Europese schaal ongekende energie-infrastructuur aanwezig: grootschalige, industriële bedrijvigheid met een hoge energievraag en bedrijvigheid in het opwekken van energie, met een unieke ligging aan de zuidelijke Noordzee met een zeehaven. Kortom, een uitstekende uitgangspositie om een cruciale rol te spelen in de transitie naar een duurzaam energiesysteem. Niet voor niets zijn we de eerste Hydrogen Valley. We zijn trots dat deze Europese en nationale opgave in onze regio gestalte krijgt. Tegelijk is er veel meer nodig om vanuit deze uitgangspositie de brede welvaart van Groningen en Noord-Drenthe te versterken. De regio moet vanuit die positie als belangrijk aanlandingspunt voor groene energie, optimaal profiteren van de (toekomstige) beschikbaarheid van groene stroom en waterstof. De vergroening van de bestaande industrie, het vestigingsklimaat voor nieuwe, groene bedrijven en de energiehuishouding in de breedte kunnen er een impuls door krijgen.

Waar zet de Economische Agenda op in:
De Economische Agenda kiest voor investeringen (1) in het laten zien ('showcasen') dat de transitie naar een duurzaam energiesysteem werkt ten behoeve van het regionaal bedrijfsleven zoals het industriecluster Oost-Groningen, (2) via het Masterplan Campussen inzetten op het uitbouwen en verzilveren van onze kennispositie tot internationaal toonaangevende kennis- en toepassingsregio op het gebied van duurzame energie. Bijvoorbeeld door de ontwikkeling van een topinstituut dat vanuit een centraal punt verschillende campuslocaties, zoals de duurzaamheidscampus, Zernike campus, Groningen-Airport Eelde en de Eemshaven als satellieten verbindt.

Wat doet de Economische Agenda niet:
De Economische Agenda investeert niet in het realiseren van grootschalige opwek/productie van energie, transport of opslag van energie, ondersteuning van en/of het organiseren van bedrijfsleven van buiten de regio voor zover deze niet aantoonbaar en substantieel bijdragen aan bovenbeschreven inzet van de agenda.

Voorbeeld Bedrijvencluster Northern Netherlands Offshore Wind (NNOW)
Perspectief van wind op zee is door de regio vroeg onderkend. In 2010 hebben de NOM, Energy Valley (voorloper New Energy Coalition) e.a. met actieve steun van Groningen Seaports daarom het bedrijvencluster Northern Netherlands Offshore Wind (NNOW) opgezet met inmiddels circa 90 leden. Het goed kennen en inzetten van posities van de aangesloten bedrijven in de supply chain van (vaak zeer grote) internationale ontwikkelaars en contractors was en is de basis van NNOW. Dit is een mooi voorbeeld van hoe regionaal bedrijfsleven zich met passende ondersteuning organiseert om te zorgen dat de energietransitie ten goede komt aan het regionale verdienvermogen.

De toen ingeschatte stormachtige ontwikkeling van de offshore windsector heeft zich doorgezet, met als resultaat veel windparken die vanuit de Eemshaven zijn gebouwd en worden onderhouden. De offshore windsector is de afgelopen jaren nog belangrijker geworden om klimaatdoelen te halen en landt naast groene stroom intussen (experimenteel) ook direct groene waterstof aan na het omzetten van groene stroom op zee.

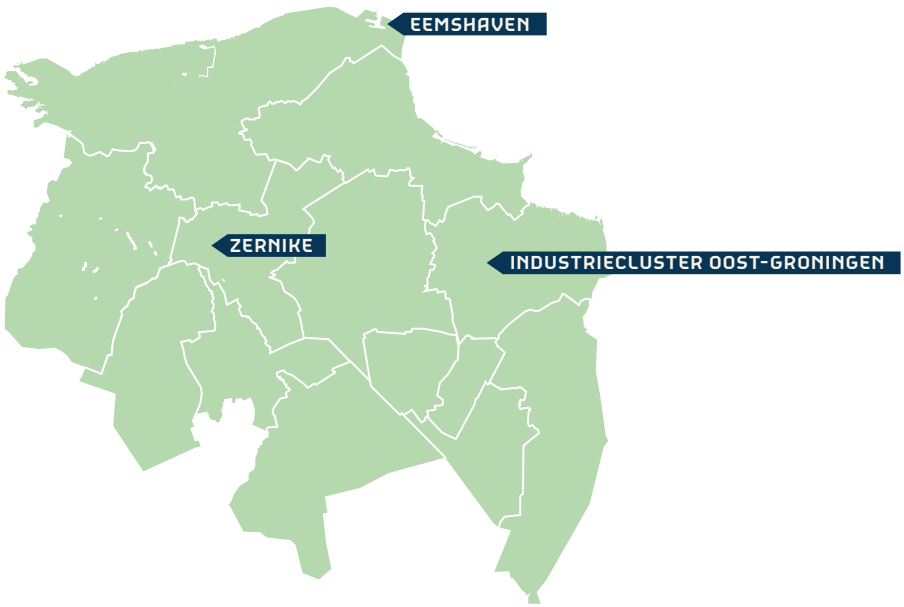

Gezondheid

Opgave: transitie van zorg naar gezondheid en gezonde jaren.

Waarom in Groningen en Noord-Drenthe:
De regio heeft in de afgelopen 20 jaar een wereldwijd uniek ecosysteem rondom Healthy Ageing opgebouwd met de biobank Lifelines als belangrijke pijler. We hebben hier een unieke informatiebron voor het ontwikkelen van interventies die de gezondheid bevorderen en gezondheidsverschillen verkleinen. Nationaal en internationaal hebben we een belangrijke staat van dienst als voorbeeldregio voor onderzoek en toepassing naar gezond opgroeien, mentaal welzijn en gezond ouder worden. Er is in onze regio extra en versneld noodzaak deze transitie gestalte te geven omdat gezondheidsverschillen die we overal zien, zich in onze regio met extra urgentie manifesteren. Zowel binnen steden (Groningen) als landelijke gebieden is een grote ongelijkheid in het aantal jaren waarin men in gezondheid leeft. Ook tussen onze regio en de rest van Nederland zijn deze verschillen fors. In Groningen is veel kennis van internationaal aanzien aanwezig op het gebied van medische technologie - waaronder robotisering - en het verzamelen, beheren en inzetten van gezondheidsdata. Deze kennis zetten we in voor het ontwikkelen van nieuwe vormen van diagnostiek en behandeling met betere uitkomsten voor de patiënt.

Naast de (hoog)technologische, digitale en kennisintensieve ontwikkelingen waaruit nieuwe economie voortkomt, moet er specifiek aandacht zijn voor gezondheid in Noord- en Oost-Groningen. In Noord-, Midden- en Oost-Groningen is namelijk sprake van een grote en onrechtvaardige gezondheidsachterstand. Het is noodzakelijk dat de inzet vanuit de Economische Agenda in de hele regio voor verdienvermogen en welvaart zorgt.

Waar zet de Economische Agenda op in:
De Economische Agenda zet in op het bestendigen en uitbouwen van onze internationale kennispositie op het gebied van (1) gezondheidsdata en kunstmatige intelligentie en (2) biomedische technologie, én zet deze kennis in voor interventies op het gebied van preventie en het bevorderen van een gezonde leefstijl. Hiermee verkleinen we gezondheidsverschillen en vergroten we de kwaliteit en toegankelijkheid van de zorg. Dit heeft als effect dat de gezondheid van Groningers en Noord-Drenten gaat verbeteren en dat we met de kennis en innovaties die daarvoor nodig zijn nieuwe bedrijvigheid creëren. We willen meer spin-offs vanuit de kennisinstellingen op dit terrein én meer bedrijvigheid vanuit

de markt rond deze thema's. Deze economie draagt bij aan meer gezonde jaren in onze regio door verschillende (leefstijl)interventies vorm te geven (in samenhang met de Sociale Agenda) én tot waarde te brengen.

Wat doet de Economische Agenda niet:
Vanuit de Economische Agenda financieren we geen reguliere zorg, de uitvoering van wettelijke taken van gemeenten, geïsoleerd medisch onderzoek of ontwikkelingen op het gebied van gezondheid buiten bovenbeschreven inzet van de agenda. Ook nemen we geen bestaande subsidiestromen over.
De Sociale Agenda richt zich qua gezondheid voornamelijk op het verbeteren van het mentaal welbevinden en vroegsignalering. Daarbij ligt de focus op preventie en er vroeg bij te zijn en daar fors in te investeren: rondom zwangerschap, jongerenwerkers, opbouwwerkers, welzijn op recept, mentale ondersteuning op basis- en voortgezet onderwijs. Ook is er vanuit de Sociale Agenda aandacht voor bewegen: buurtsportcoaches helpen daarbij.

Voorbeeld Health Data Valley
Health Data Valley is een cluster van publieke en private organisaties in Noord-Nederland dat zich richt op het bevorderen van grote datastromen en het inzetten van data om meer gezonde jaren te bereiken. Health Data Valley heeft als doel de norm te stellen voor het ondersteunen, monitoren en evalueren van regionaal en nationaal gezondheidsbeleid. Daarmee kan het de optimale voorwaarden en samenwerkingen bieden om data-ondersteunde zorgconcepten voor burgers en patiënten te realiseren. Door gezondsheidsdata beter te benutten, wordt niet alleen effectief gezondheidsbeleid gefaciliteerd, maar wordt ook de ontwikkeling van nieuwe gezondheidsinnovaties voor preventie, vroege opsporing, diagnose en behandeling ondersteund. Health Data Valley zal het hart vormen van het nationale model voor slim, veilig en toegankelijk secundair datagebruik. Met de toevoeging van het Health Data Access Body zal het model voorbeeld zijn voor andere landen die verbonden zijn met de European Health Data Space.

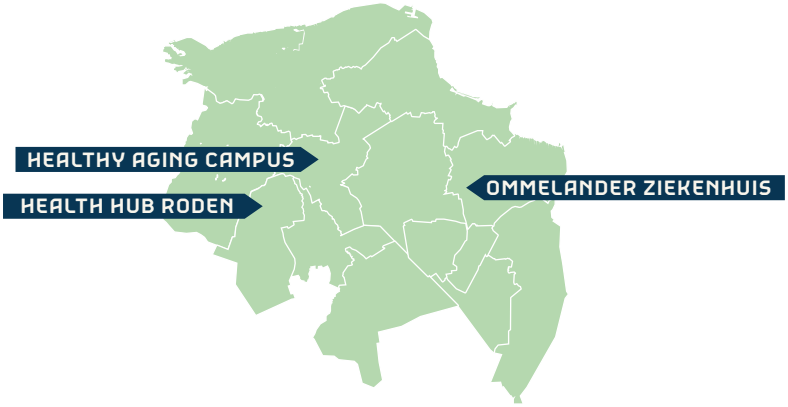

Landbouw

Opgave: transitie naar een duurzame en weerbare landbouwsector.

Waarom in Groningen en Noord-Drenthe:
De regio is en blijft een landbouwgebied. Juist in de landbouwsector liggen voor de regio veel kansen om zich te ontwikkelen en te onderscheiden. Decennia heeft de landbouw in Groningen en Noord-Drenthe bijgedragen aan de brede welvaart door voedselzekerheid, emancipatie van het platteland en de economische wederopbouw. Nog altijd is de sector van grote betekenis. Ruim 70% van de totale oppervlakte van de regio is in gebruik als landbouwgrond, met een groot aantal grondgebonden landbouwbedrijven en sterke agroketens. Vanuit Noord-Groningen wordt 5% van de mondiale export van pootaardappelen geleverd. Tegelijk staat de sector voor de grote uitdaging om naar een duurzamer en weerbaarder voedselsysteem te ontwikkelen. Een systeem waarin de negatieve impact die de sector heeft op natuur, bodem en klimaat wordt geminimaliseerd met behoud van economische veerkracht.

De afgelopen periode is door diverse partijen gewerkt aan plannen voor de Toekomst van het Landelijk Gebied. Deze plannen richten zich op het toekomstbestendig maken van het Groningse landschap, met aandacht voor biodiversiteit, een robuust watersysteem en innovatieve landbouw.
De landelijke uitdagingen spelen ook hier: herstel van natuur en biodiversiteit, vermindering van stikstofuitstoot en verbetering van waterkwaliteit.
De negatieve impact van de sector op natuur, bodem en water moet worden verminderd door de transitie naar een natuurinclusieve, regeneratieve en innovatievere landbouw.

Een landbouw die door het leveren van gezonde voeding de gezondheid en duurzaamheid van onze regio vergroot. Voorop staat dat naast deze urgente opgaven, het verdienvermogen van de sector omhoog moet. De landbouw in Groningen en Noord-Drenthe heeft ook in de toekomst een belangrijke rol in het leveren van gezonde voeding en het beheer van het landschap.

Waar zet de Economische Agenda op in:
De Economische Agenda zet in op het ontwikkelen van langere, regionale waardeketens en kortere afzetketens, waarmee meer van wat verdiend wordt in de landbouw in deze regio blijft en impact op de natuur, bodem en gezondheid positief is. Daarmee kiezen we nadrukkelijk voor het verdienvermogen van de sector. Deze ketens kunnen op verschillende manier worden uitgebreid, bijvoorbeeld door het toevoegen van teelt van nieuwe gewassen voor biobased (bouw)materialen als vlas en hennep, mede in relatie tot de Herstelagenda (Agro-programma) en de isolatieaanpak. Ook klimaatverandering biedt de kans om onderscheidend te worden in de markt, als hier goed op wordt ingespeeld. Andere kansen zijn er bijvoorbeeld door het toevoegen van verwerkingsindustrie, om zo een regionale waardeketen te realiseren. En het aanjagen van de vraag naar regionale producten, met behulp van de aanwezige kennisinstellingen die een rol kunnen spelen bij kennisontwikkelingen en innovatie. Daarnaast zijn er mogelijkheden het verdienvermogen te vergroten door landbouw te integreren in waardeketens buiten de sector. Te denken valt aan agrotoerisme en natuurbeheer.

Wat doen we niet:
De Economische Agenda richt zich niet op de subsidiëring van primaire landbouw en individuele bedrijfsvoering van agrariërs of de inrichting van natuur(gebieden) en neemt geen verantwoordelijkheden van de Rijksoverheid over.

Voorbeeld: bodem en productie in balans
Lokale voedselproductie, circulaire landbouw en hoogwaardige voedselverwerking op een gezonde bodem zorgt voor perspectief voor de sector en gezond voedsel voor inwoners. Regionale afstemming op de groeiende vraag naar zoet water tijdens droge periodes is hiervoor in het bijzonder belangrijk. Met aandacht voor diverse behoeften zoals industrieel proceswater, landbouwwater, drinkwater en zoet water voor natuurbehoud. Met een juiste aanpak kunnen de kansen voor de economie in het landelijk gebied zo hand in hand gaan met het beschermen en versterken van het unieke Groningse (kust)landschap. Dit biedt bovendien perspectief voor de vrijetijdseconomie in de regio.

Voorbeeld: versterken van de korte keten
De benodigde transitie kan worden versneld door de vraag naar duurzame producten uit korte ketens aan te wakkeren. Vanuit de sector zien we al veel initiatieven zoals directe verkoop aan consumenten en voedselcoöperaties.
De transitie naar een duurzaam en economisch weerbaar landbouwsysteem is een gezamenlijke verantwoordelijkheid. Om de vraag naar producten uit korte ketens te vergroten zou een overeenkomst gesloten kunnen worden tussen de sector en grote, publiek gefinancierde werkgevers zoals gemeenten, provincie en kennisinstellingen om veel meer lokaal geproduceerd voedsel in te kopen.

Industrie

Opgave: transitie naar een schone en groene industrie.

Waarom in Groningen en Noord-Drenthe:
De chemische- en maakindustrie is historisch sterk vertegenwoordigd in de regio door de aanwezige (milieu)ruimte en gas, dat lange tijd in overvloed aanwezig was. De Nederlandse industrie moet in 2050 100% circulair en energieneutraal zijn. Dat betekent in onze regio een forse opgave waarbij elektrificatie, inzet van waterstof en groene, schone grondstoffen nodig zijn. De regio heeft met de aanlanding van wind op zee en de aanwezigheid van innovatieve nieuwkomers in de markt, een unieke positie om bestaande industrie te vergroenen en het verdienvermogen te vergroten.

Ook de sterke kennispositie van de Rijksuniversiteit Groningen en het UMCG op onderdelen van de topsectoren High Tech Systems & Materials (HTSM), innovatieve chemie en Lifescience & Health is een grote kans. Vanuit die kennis wordt op innovatieve wijze zowel (samen)gewerkt aan fundamenteel onderzoek als aan de toepassing daarvan in het bedrijfsleven. De aanwezige materiaalkennis is internationaal erkend met onder andere een Nobelprijs. De aanwezige kennis van autonome systemen is een grote kans om de huidige productieprocessen te verbeteren en nieuwe, innovatieve oplossingen te bieden zoals robots en machines. Er wordt gewerkt aan een HTSM Noord agenda die kennis voor het groen en slim maken van de industrie actiever wil positioneren en aan de markt wil verbinden. Ook heeft de regio de potentie om een belangrijke biobased en circulaire hub te worden, waar innovatieve bedrijven op het gebied van biogrondstoffen en circulaire materialen zich willen vestigen en opschalen.

De maakindustrie en chemie is verspreid over de regio en kent zeer onderscheidende producenten van hoogwaardige producten, machines, apparaten en onderdelen en samenwerkingen op noordelijke schaal. Diverse markten en afnemers worden bediend, van biobased materialen tot semiconductors (chiptechnologie). In relatie tot project Beethoven bieden investeringen een kans voor het Noorden om die industrieën verder te ontwikkelen. Ook de aanwezigheid van medische technologie, voedsel- en scheepsbouwindustrie is uniek voor een beperkt aantal regio's in Nederland. In de nationale ambitie om in grotere mate onafhankelijk te zijn van partijen buiten de Europese Unie (strategische autonomie) heeft ook onze regio een verantwoordelijkheid.

Waar zet de Economische Agenda op in:
De Economische Agenda zet in op de transitie van bestaande industrie naar een schone, groene en toekomstbestendige sector. De Economische Agenda wil daarbij sneller dan nationale en provinciale ambities. Daarom leggen we voor financiering de lat hoger om daarmee een extra prikkel te geven en zorg te dragen dat deze sectoren meer dan in het verleden bijdragen aan de brede welvaart. De Economische Agenda bevordert dat initiatieven gebruikmaken van de meest milieuvriendelijke (energiearme) productieprocessen naar de laatste stand van de techniek. Een bijdrage van de Economische Agenda wordt een internationaal erkende bevestiging van schone en groene industrie. Om regionaal verdienvermogen toe te voegen, is het nodig om passende industriële (kennis) ketens te sluiten en nieuwe clusters te bouwen, door gericht bedrijven in hun ontwikkeling te steunen of aan te trekken. Samenwerking buiten de regio en (inter)nationaal positie nemen gaat de Economische Agenda stimuleren.

De Economische Agenda zet specifiek in op de volgende sectoren:

1. **Chemische procesindustrie:**
   Met Chemport Europe is er een innovatief ecosysteem in Noord-Nederland, gericht op de transformatie en groene groei van de chemische sector. De sector heeft als doel de chemische industrie te verduurzamen door te focussen op groene chemie, biobased grondstoffen, de raffinage van kritieke grondstoffen en circulaire economie. Ook de chemie van geavanceerde materialen waarbij veel waarde wordt toegevoegd aan grondstoffen in relatief energiezuinige processen, past goed bij de regio. Het ecosysteem bestaat uit een samenwerking tussen bedrijven, kennisinstellingen (zoals de Rijksuniversiteit Groningen en Hanzehogeschool) en overheden in de provincies Groningen en Drenthe. Deze triple helix samenwerking maakt snelle besluitvorming en innovatie mogelijk. De ambitie is om in 2050 een industriecluster te hebben dat alleen gebruikmaakt van hernieuwbare energie en grondstoffen, met nul CO_2-emissies. We zien mogelijkheden om met gerichte inzet aan deze ambitie bij te dragen en te versnellen door scherp te kiezen en de lat hoog te leggen.

2. **Maritieme maakindustrie:**
Groningen en Noord-Drenthe zijn sterk verbonden met de maritieme sector. Er worden hier allerlei scheepstypen ontworpen en ontwikkeld met specialisatie in schepen voor droge lading. Er is een sterke regionale keten aanwezig die - afgezien van de scheepsmotoren - alle onderdelen produceert. Van oudsher zijn er in Noord-Nederland vernieuwende samenwerkingen in de sector opgezet, zoals de oprichting van Centraalstaal. De sector staat voor grote uitdagingen die nieuwe en vernieuwende samenwerking vraagt om te komen tot standaardisering en digitalisering van ontwerp, robotisering van productie en collectieve en coöperatieve verdienmodellen. De Economische Agenda investeert in het aanjagen van deze samenwerking binnen de sector en met partijen - zoals kennisinstellingen - buiten de sector.

3. **Biobased materialen:**
Groningen en Noord-Drenthe hebben historie op het gebied van biobased materialen. Er ligt een unieke kans om hier een nieuw hoofdstuk aan toe te voegen. Verschillende agrariërs voegen de teelt van gewassen als hennep en vlas toe aan hun roulatie voor materiaalproductie, er is een sterke en internationaal gerenommeerde kennispositie op het gebied van materiaalstudies en verschillende bedrijven zijn gespecialiseerd in hoogtechnologische materiaalproductie. En misschien wel belangrijker: er ligt in de regio een zeer omvangrijke en concrete vraag naar biobased bouw- en isolatiematerialen voortkomend uit de Herstelagenda en isolatiemaatregelen uit Nij Begun. De Economische Agenda investeert in de keten van biobased materialen om zo bij te dragen aan innovatie op het gebied van materiaalproductie, verduurzaming van de woningvoorraad en het versterken van het verdienvermogen van agrariërs. Bovendien heeft een aantal veelbelovende nieuwkomers in de markt zich reeds in de regio gevestigd, waarmee een goede basis wordt gelegd.

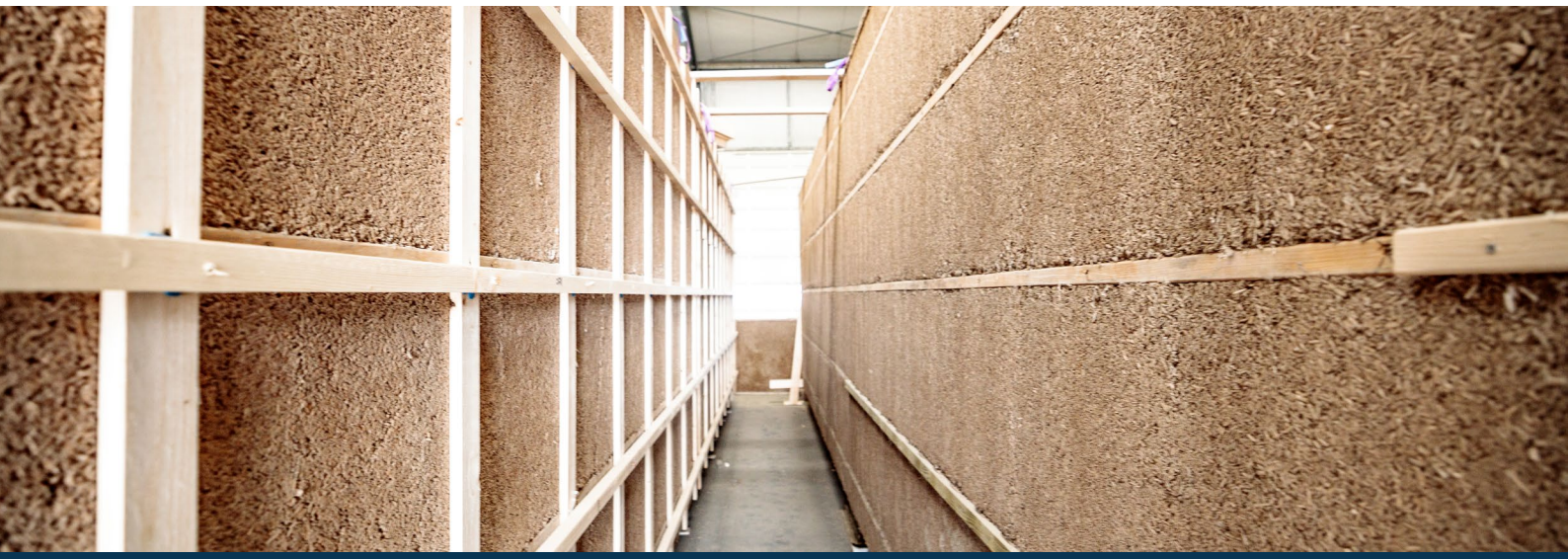

Wat doet de Economische Agenda niet:
De Economische Agenda richt zich niet op industriële single-stakeholder initiatieven zonder aansluiting bij regionale ketens en investeringen zonder aantoonbaar significant schonere en duurzamere productie tot gevolg. De Economische Agenda investeert nadrukkelijk in het regionale verdienvermogen met minimale negatieve en waar mogelijk positieve impact op de omgeving.

Voorbeeld: industriële keten kritieke grondstof voor groene energietechnologie
De Europese Critical Raw Materials Act (CRMA) bevat een lijst van materialen die van belang zijn om op Europees niveau zeker te stellen voor de industrie die producten voor de 'eerste levensbehoefte' maakt. Producten voor een duurzaam energiesysteem horen daarbij (bijv. batterijen, zonnecellen, elektrolysers voor waterstofproductie). In de regio wordt gewerkt aan het vestigen van bedrijven die belangrijk zijn om die keten vorm te geven en passen binnen de regionale waardeketens. Dit zijn bijvoorbeeld bedrijven die een kritische grondstof, zoals silicium produceren, en andere bedrijven die silicium of halfproducten uit die keten kunnen verwerken tot PV-cellen voor de opwek van zonne-energie of in hoogwaardige batterij- of chiptechnologie. Dit is een combinatie van hoogwaardige chemische en maakindustrie. Bij succes draagt de regio daarmee bij aan CO_2-reductie in de keten, aan substantieel minder import door de EU van (milieuonvriendelijk geproduceerde) grondstoffen en energietechnologie en aan versterking van de eigen hoogwaardige industrie en het verdienvermogen in een regionale keten.

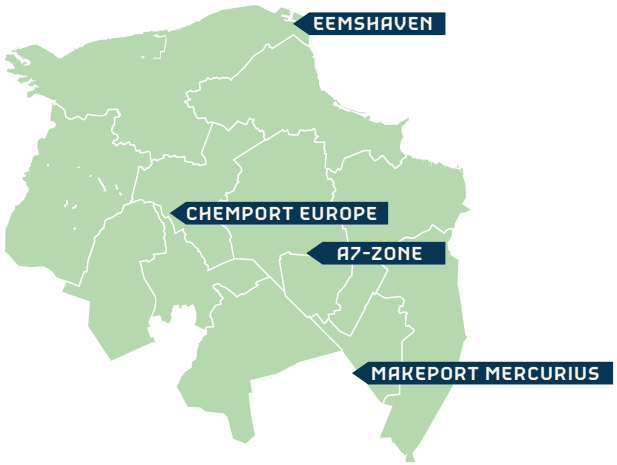

Vrijetijdseconomie

Opgave: jaarlijks 1,5 miljoen meer bezoekers naar de regio trekken ten opzichte van 2025

Waarom in Groningen en Noord-Drenthe:
De ontwikkeling van de vrijetijdseconomie is een kans voor de hele regio en levert een directe bijdrage aan de doelen van de Economische Agenda. Het is tijd deze waarde te erkennen en met gerichte investeringen al het moois dat de regio biedt op het gebied van erfgoed, landschap, cultuur en sport te versterken. Met als resultaat een aantrekkelijker woon-, leef- en vestigingsklimaat, sterkere sociale cohesie en aantrekkelijke banen voor inwoners met verschillende opleidingsniveaus, waaronder mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt. De verschillen binnen de regio zijn als het om de vrijetijdssector zijn enorm. Dat zorgt ervoor dat gebieden van elkaar kunnen profiteren en dat investeringen kansrijk zijn.

Noord-Drenthe loopt regionaal voorop met de vrijetijdseconomie. De sector is goed georganiseerd en de samenwerking tussen overheden en bedrijfsleven verloopt goed. De sector levert een aantoonbare bijdrage aan het voorzieningenniveau en de sociale cohesie. Noord-Drenthe is een volwaardig onderdeel van het dagelijkse economische systeem rond de stad Groningen en Assen. Dit is echter maar beperkt terug te zien bij de samenwerking rond regiomarketing, samenwerking tussen ondernemers en verbindingen van routestructuren en informatievoorziening. Noord-Drenthe doet het tot nu toe vooral op eigen kracht.

In grote delen van de regio blijft de vrijetijdseconomie sterk achter. Zo staat de provincie Groningen in veel opzichten onderaan in Nederland. Slechts 1,3% van alle overnachtingen in Nederland vindt in Groningen plaats. Ook neemt het voorzieningenniveau in dorpen al jaren af en scoort het imago van Groningen laag. Tegelijkertijd biedt onze regio juist veel moois op het gebied van erfgoed, landschap, cultuur en sport. Er liggen grote kansen om de vrijetijdseconomie als sector ambitieus te ontwikkelen door in de hele regio te investeren. De sector kan veel werkgelegenheid leveren voor inwoners met verschillende opleidingsniveaus, herintreders en mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt. Maar de impact kan veel verder reiken: de sector draagt ook bij aan een aantrekkelijke leefomgeving, waardoor het voor zowel inwoners, nieuw talent en kenniswerkers aantrekkelijker wordt om hier te wonen en zich te vestigen. Dit is van belang bij de positionering

van Groningen en Noord-Drenthe als interessante vestigingsregio voor bedrijven. Hierdoor draagt vrijetijdseconomie ook bij aan het succes van de andere sectoren in de regio. Het overeind houden van winkels en horeca in dorpen voorkomt verschraling en vergroot de aantrekkelijkheid van dorpen als woonplek.
Ten slotte heeft de vrijetijdssector een belangrijke indirecte invloed op de economie. Vrije tijd speelt namelijk een cruciale rol in de mentale en fysieke gezondheid en persoonlijke ontwikkeling en identiteit. Investeren in de vrijetijdseconomie heeft hiermee een sterk multiplierefect.

Waar zet de Economische Agenda op in:
Als nooit tevoren gaat deze regio investeren in de vrijetijdseconomie en zo de achterstand omzetten in een voorsprong. Er moeten jaarlijks 1,5 miljoen meer bezoekers naar de regio komen om te recreëren en te verblijven, met een verdubbeling in verblijfsduur. De Economische Agenda gaat het realiseren van deze voorsprong substantieel cofinancieren met een reservering van 200 miljoen euro. Dit betekent dat overheden en bedrijfsleven moeten mee-investeren. Op deze manier verleiden we nieuwe en bestaande partijen meer verantwoordelijkheid te nemen, groter te denken en veel meer samen te werken. Vrijetijdseconomie en cultuur vormen een wezenlijk onderdeel van het regionale verdienvermogen. Voorwaarde voor succes is een ambitieus en regio-dekkend programma waarin de verhalen van de regio op een krachtige manier terugkomen, met duidelijke betrokkenheid van een nieuwe generatie initiatiefnemers en ondernemers. Onderwerpen als arbeidsmarkt,

ondernemerschap, onderwijs en samenwerking binnen en vertegenwoordiging van de sector moeten onderdeel zijn van dit programma. Daarnaast is het noodzakelijk te investeren in de herbestemming van erfgoed voor vrijetijdsondernemers in agrarisch, religieus en industrieel erfgoed. Herbestemming van erfgoedpanden voegt waarde toe aan de regionale economie. Het draagt bij aan een aantrekkelijke leefomgeving en behoud van de gebiedsidentiteit, inspiratie voor innovatieve en technologische ontwikkelingen en het versterkt het regionale zelfbewustzijn en het imago. We zien ruimte om de vrijetijdssector serieus te ontwikkelen op de volgende terreinen:

1. **Uitbreiden en versterken dagrecreatief aanbod:**
   Voor inwoners en bezoekers moet er het hele jaar door meer te beleven zijn. Daarom is het nodig toe te werken naar minimaal vijf grote en tien middelgrote publiekstrekkers die bezoekers uitnodigen stad en regio te bezoeken. We zien kansen voor het versterken en toevoegen van trekkers op de volgende gebieden:
   - Museaal aanbod door bijvoorbeeld een depotfunctie van één van de Rijksmusea, een foto- of sportmuseum toe te voegen met (inter)nationale uitstraling en het versterken van het huidige aanbod.
   - Natuurbeleving door het veel beter toegankelijk maken van onze mooie natuur en gevarieerde (cultuur)landschap, zoals het Middag-Humsterland, met kwalitatief hoogstaande ondersteunende voorzieningen zoals een uitstekende kop koffie.

- Nieuw en onderscheidend vrijetijdsaanbod in de hele regio om gericht een impuls te geven aan de ontwikkeling van de sector.
- Gericht investeren in erfgoedparels met een bovenregionale publieksfunctie zoals museale borgen, kloosters, landgoederen en havezaten.
- Nieuwe (plekken voor) evenementen op unieke locaties op het gebied van sport en cultuur zoals een internationale marathon, optredens van internationale artiesten of een internationale kunstmanifestatie om te zorgen voor extra bezoekredenen.

2. **Verblijfsaccommodaties:**
   Er is ruimte in onze regio voor meer hoogwaardige verblijfsaccomodaties. Het huidige aanbod is vooral geconcentreerd in de stad. Er is een stevige impuls nodig in het verblijfsaanbod in de rest van de regio: een verdubbeling van het aantal bedden in professionele hotels, bijzondere vakantieparken, typisch Groningse B&B's met bijzondere Groningse architectuur of in herbestemd historisch erfgoed.

3. **Zakelijke markt:**
   Zakelijk toerisme - waarbij bezoekers komen voor een congres, beurs of vergadering - is een belangrijk aanvullend segment op 'recreatief toerisme' omdat deze omzet door de week en buiten de schoolvakanties oplevert en leidt tot vervolgbezoek. De regio moet als zakelijke bestemming terugkomen op plek 3 (nu plek 9). De congres-alliantie Groningen Conventions moet worden versterkt en er moet meer worden geïnvesteerd in de uitbreiding van faciliteiten, als onderdeel van het overkoepelende plan.

Wat doet de Economische Agenda niet:
Investeren in vrijetijdseconomie vraagt iets van alle regionale partners. De samenwerking moet op een nieuwe manier opgebouwd en georganiseerd worden, met de structurele betrokkenheid van overheden en ondernemers. De regionale ambitie om in te zetten op vrijetijdseconomie is niet nieuw maar heeft tot nu toe onvoldoende gestalte gekregen. Daarom investeert de Economische Agenda ook hier niet in single-stakeholder initiatieven en voegt bij voorkeur geen extra subsidie toe aan een het bestaande oerwoud aan subsidies, maar zet in op het samen met betrokken overheden beter richten van het bestaande instrumentarium. De Economische Agenda investeert niet in de structurele exploitatie, het beheer en onderhoud van voorzieningen en tekorten in lopende begrotingen. Aanvullend financiert de Sociale Agenda met een focus op het culturele erfgoed in de regio, evenals cultuurcoaches en culturele arbeidskrachten. Met de uitbreiding van de onderwijstijd wordt vanuit de Sociale Agenda een stevige impuls gegeven aan culturele werkers in het onderwijs.

Voorbeeld: economische plus op gebiedsontwikkelingen
Het gevarieerde landschap van onze regio met het gezichtsbepalend agrarische, religieuze en industriële erfgoed geeft de regio haar unieke identiteit en karakter en onderscheidt de regio van andere delen van Nederland. In delen van onze provincie wordt de komende jaren fors geïnvesteerd in het landschap om het landelijk gebied toekomstbestendiger te maken, bijvoorbeeld op het gebied van waterhuishouding, klimaatbestendigheid en de gebiedsplannen van het Toekomst Landelijk Gebied.

Als plus op deze ontwikkelingen in het landelijk gebied maakt de Economische Agenda investeringen mogelijk in publieksvoorzieningen, nieuwe initiatieven voor verblijfs- en dagrecreatie, wandel- en fietsroutes, agrotoerisme, natuurbeleving en de herbestemming van erfgoed. Hiermee versterken we de identiteit en het onderscheidende karakter van onze regio en vergroten we het verdienvermogen. Eigentijds nieuw aanbod maakt het aantrekkelijker om in de regio te wonen en draagt zo bij aan het behouden van talent. Zo koppelen we meerdere investeringsstromen aan de doelen van de Economische Agenda.

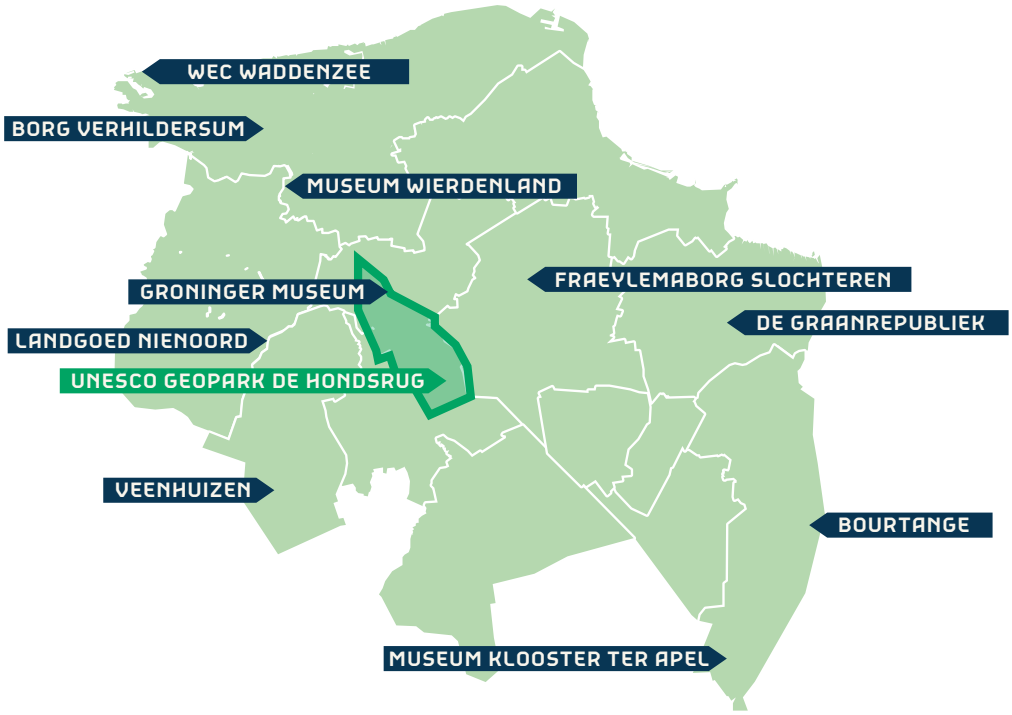

7 Uitvoering: samen werken

Uitvoering van de Economische Agenda vraagt meer dan intensivering van wat we al hebben. Er moet meer worden samengewerkt en dat vraagt iets van alle partijen. Een andere wijze van organiseren van de uitvoering is daarom vanzelfsprekend en op basis van de kabinetsreactie en het startdocument nadrukkelijk onderdeel van de Economische Agenda. Immers: 'Als we doen wat we deden, krijgen we wat we kregen.' De Economische Agenda heeft een uitvoeringsstructuur nodig. De uitvoeringsstructuur moet zo eenvoudig mogelijk zijn, samenwerking stimuleren, sturen op doelstellingen voor de lange termijn en ruimte bieden om flexibel in te springen op onvoorziene kansen. We maken in die structuur gebruik van de kennis en kunde die er is in de regio. Besluitvorming over middelen moet plaatsvinden binnen politiek-bestuurlijke kaders met duidelijke verantwoording, maar mag niet zelf politiek ingegeven zijn.

In deze samenwerking moet de structurele betrokkenheid en zeggenschap van overheden, kennisinstellingen, bedrijven en maatschappelijke organisaties worden georganiseerd. De Economische Agenda is er voor het gedeelde belang en dat vraagt een gezamenlijke verantwoordelijkheid en inzet. In de manier van uitvoering moet specifieke aandacht zijn voor het gezamenlijk - triple helix - formuleren van projecten en programma's en daar ook gezamenlijk in investeren. Het project-genererend vermogen en de executiekracht van de regio moet een impuls krijgen, zodat de beschikbare middelen ten goede komen aan de regio.

De kwartiermaker heeft onafhankelijk advies gevraagd over de uitvoering van de Economische Agenda. Dit advies is integraal bijgevoegd. Voor het opstellen van dit advies is gesproken met alle betrokken overheidsbestuurders en met stakeholders vanuit ondernemers en kennisinstellingen. Ook zijn op Rijksniveau bestuurlijk en topambtelijk gesprekken gevoerd.

Hieronder beschrijven we op hoofdlijnen de uitvoeringsstructuur van de Economische Agenda op basis van dit onafhankelijke advies en schetsen we het vervolgproces. De komende periode werken we het advies uit met alle betrokkenen en hebben daarbij speciale aandacht voor de rollen van de provincies en het Rijk. Het staat voorop dat we in de uitwerking en besluitvorming recht doen aan de rol van volksvertegenwoordigingen in besluitvorming over regionale samenwerking conform de Wet Gemeenschappelijke Regelingen (WGR).

7.1 Uitvoeringsstructuur

De Economische Agenda wordt uitgevoerd met betrokkenheid van alle overheden, kennisinstellingen en bedrijfsleven. De hoofdstructuur voor aansturing en uitvoering van de Economische Agenda moet vier essentiële taken vervullen:

1. Het fungeren als bankrekening waar het Rijk de middelen naar kan overdragen.
2. Het vaststellen van de lange termijn Economische Agenda en het vertalen daarvan in een concreet uitvoeringsplan.
3. Het toekennen van financiële middelen aan programma's en projecten.
4. Het afleggen van verantwoording over de uitgave van publieke middelen in relatie tot de gestelde doelen.

De Economische Agenda gaan we uitvoeren via een getrapte structuur van een openbaar lichaam (GR) met daarnaast een stichting. Deze structuur toont gelijkenissen met hoe overheden, kennisinstellingen en bedrijfsleven in de metropoolregio Eindhoven samenwerken onder de noemer 'Brainport'.

Openbaar lichaam
In het openbaar lichaam zijn alle regionale overheden vertegenwoordigd door kroonbenoemde burgemeesters, dijkgraven en de commissaris van de Koning van de provincie Groningen. De politiek-inhoudelijke expertise wordt in commissies georganiseerd. Vanuit het openbaar lichaam wordt verantwoording afgelegd over de besteding van middelen aan volksvertegenwoordigingen. Het openbaar lichaam gaat over wat we willen bereiken en onder welke voorwaarden we daaraan werken. Oftewel: de langjarige doelen, inhoudelijke kaders op hoofdlijnen en daarmee het vaststellen van de Economische Agenda en het bijbehorende afwegingskader op hoofdlijnen. Ook de uitvoeringsplannen worden vastgesteld door het openbaar lichaam maar dit laat het opstellen daarvan aan de triple helix georganiseerd in een stichting. Om te zorgen dat portefeuillehouders inhoudelijk betrokken zijn wordt een politiek-bestuurlijke commissie ingesteld. Het openbaar lichaam wint bij het vaststellen van alle onderdelen advies in bij deze commissie.

Stichting
Het openbaar lichaam gaat over de inhoudelijke kaders. Dan blijft de vraag wie er beslist over het 'hoe', inclusief de toekenning van middelen aan specifieke programma's en projecten. Om de gezamenlijke verantwoordelijkheid van overheid, bedrijfsleven en kennisinstellingen gestalte te geven, wordt deze besluitvorming belegd bij de triple helix (zijnde overheid, bedrijfsleven en kennisinstellingen) in de vorm van een stichting.

Rabo Research (2022, pagina 3) over onze regio
"Een grote opgave is om letterlijk nieuwe energie in de organisatie van het bedrijfsleven te brengen. Bedrijven mogen meer het voortouw nemen bij de strategievorming van de regio. Door als groep bedrijven de krachten te bundelen en als één entiteit naar voren te treden, doe je ertoe en zit je bij belangrijke partijen aan tafel. Verenigd kun je immers beter uitdragen waar je als groep behoefte aan hebt. Overheid en onderwijs zullen op die manier meer naar bedrijven toe bewegen. Dit is nodig, aangezien overheid en onderwijs op dit moment zeer bepalend zijn voor de beleidsvorming en -richting. (..) Zodra er een evenwichtige triple helix ontstaat, kunnen de verschillende partijen werken aan een gezamenlijke visie en vervolgens een gezamenlijke agenda."

Deze stichting staat aan de lat voor het - binnen de door het openbaar lichaam vastgestelde kader - opstellen van uitvoeringsplannen, opstellen van een gedetailleerd afwegingskader en het op basis daarvan beslissen over de toekenning van middelen. Om stabiliteit te borgen zal het uitvoeringsplan een looptijd van zes jaar hebben, passend bij het langjarige karakter van de ondersteuning van projecten en programma's. Er ontstaat dan een getrapte structuur. Op die manier vindt uitvoering plaats binnen duidelijke politiek-bestuurlijk kaders, maar is deze zelf niet politiek. Het bestuur van de stichting zal technocratisch, op basis van expertise en gezag, zijn. Dat betekent dat leden er niet zitten als vertegenwoordiger of functionaris van een van de overheden, kennisinstellingen of bedrijven, maar op basis van expertise, profiel en gezag. Zo keuren zij niet hun eigen vlees. Voordracht van bestuurders gebeurt wel vanuit de verschillende geledingen.

De stichting heeft ook een belangrijke rol in het ontwikkelen van projecten, programma's en initiatieven waar 'witte vlekken' zitten. Het is daarvoor cruciaal dat er nauwe verbinding is met zowel de beste ambtenaren van de overheden als de beste medewerkers van bedrijfsleven en kennisinstellingen.
Zo wordt op één plek de samenwerking op de thema's van de Economische Agenda georganiseerd en de ontwikkel- en executiekracht van de regio verhoogd.

Verhouding openbaar lichaam en stichting
De relatie tussen het openbaar lichaam en de stichting wordt geregeld in de statuten van de stichting en via de financierings- en verantwoordingsrelatie.

In de statuten wordt opgenomen dat het stichtingsbestuur in al haar handelen binnen de politiek gestelde kaders (de Economische Agenda, het afwegingskader op hoofdlijnen en het uitvoeringsplan) dient te blijven. De stichting legt verantwoording af aan het openbaar lichaam over de besteding van de middelen.

Deze structuur moet ook worden ondersteund. Het openbaar lichaam heeft een secretaris-directeur met een achtergrond bij de overheid. Die is verantwoordelijk voor topambtelijke afstemming met de besturen en voor het goed laten functioneren van de governance. De stichting heeft een directeur met een achtergrond in het bedrijfsleven of bij een kennisinstelling en een stevige en deskundige staf. Deze staf bestaat uit medewerkers vanuit de verschillende betrokken organisaties om uitvoeringsplannen op te stellen en besluitvorming in het bestuur voor te bereiden.

Vervolg
Het is duidelijk dat het opzetten van deze uitvoeringsstructuur niet over één nacht ijs gaat. We leggen nu de basis die nodig is om de start van de uitvoering mogelijk te maken. Én de basis die ruimte biedt om in de toekomst aanvullingen te doen wanneer daar inhoudelijk aanleiding toe is. De vorm is immers het middel om de inhoud mogelijk te maken. Doel is dat in 2026 deze structuur in de basis operationeel is.

Aandachtspunten
Voor de uitwerking van deze hoofdstructuur is het nodig aandacht te hebben voor:

- De positie van de provincie Groningen en hoe deze zodanig te verankeren dat deze recht doet aan de provinciale taak op het gebied van regionale economie.
- De positie van het Rijk en hoe deze te verankeren op een wijze die recht doet aan de in de wet geformuleerde inspanningsverplichting en verantwoording richting de Tweede Kamer.
- De wijze waarop volksvertegenwoordigers naast hun formele rol conform de WGR directer betrokken kunnen worden in bijvoorbeeld een adviescommissie van het openbaar lichaam. Onzes inziens vraagt verlengd lokaal bestuur ook een vorm van verlengde democratische controle.
- De wijze waarop jongeren en vertegenwoordigers van bedrijfsleven, kennisinstellingen en maatschappelijke organisaties in een adviescommissie van het openbaar lichaam worden georganiseerd.
- De mogelijkheden om naast de triple helix maatschappelijke organisaties en jongeren een formele positie te geven in advisering aan de GR of stichting.

Er mogen niet meerdere structuren los van elkaar op (ongeveer) hetzelfde sturen. De afgelopen jaren is al veel geïnvesteerd in economische ontwikkeling, onder andere met de Economic Board, Nationaal Programma Groningen, de NOM, SNN, het Akkoord van Groningen en Werken aan Ontwikkeling. Komende periode gaan we verduidelijken hoe deze partijen zich verhouden tot de uitvoeringsstructuur. De uitvoering van het Masterplan Campussen wordt in ieder geval onderdeel van de Economische Agenda. We verkennen hoe ook Nationaal Programma Groningen in de voorgestelde structuur kan worden ondergebracht.

Betrokkenheid jongeren

De grootste uitdagers van de economie zoals we die nu kennen zijn hun bedrijf nog niet gestart, zitten misschien nog op de basisschool of zijn nog niet geboren. Voor de werkenden van de toekomst geldt hetzelfde. Nu we bouwen aan een economische agenda voor de komende dertig jaar is het vanzelfsprekend jongeren te betrekken. Dat doen we op verschillende manieren: door het verwerken van inhoudelijk input en door de inhoud van de agenda te richten op deze belangrijke groep inwoners, door de ondersteuning van ondernemerschapsvaardigheden, door het faciliteren van initiatieven van jong ondernemerschap. Al deze onderwerpen krijgen een duidelijke plek in het opstellen van de uitvoeringsplannen en daar zal ook substantieel budget voor komen.

Maar, betrekken alleen is niet genoeg. Met een agenda voor dertig jaar en een uitvoeringsstructuur die mogelijk langer functioneert is het van belang jongeren echt positie te geven. Wat de Economische Agenda betreft gaat dat verder dan meepraten en meedenken. Het betrekken van jongeren vraag het structureel borgen van hun stem in besluitvorming op de momenten die ertoe doen. Om goede inbreng te hebben op zaken als uitvoeringsprogramma's van de stichting moeten jongeren een stem hebben. We stellen daarom voor om jongeren een formele positie te geven binnen de uitvoeringsstructuur, bijvoorbeeld in een adviescommissie van het openbaar lichaam en hun betrokkenheid te vereisen in het opstellen van uitvoeringsplannen door de stichting. Daarnaast stellen we voor om voor minimaal twee van de bestuursleden van de stichting personen onder de 35 te benoemen.

8 Financierings- en adviesinstrumenten en regeldruk

Uitvoering van de Economische Agenda vraagt passende financierings-instrumenten en inzet om de regeldruk voor alle betrokken partijen te verlagen.

Financieringsinstrumenten
Uitgangspunt van de Agenda is dat inzet van geld moet passen bij het doel dat een specifiek initiatief, project of programma wil bereiken t.b.v. de Economische Agenda (Brede Welvaart). De Economische Agenda zal zowel bestaande instrumenten inzetten als nieuwe instrumenten, speciaal bedacht en ingericht voor de Economische Agenda. De beschikbare middelen zullen voornamelijk in een financieringsmix worden ingezet, waarbij niet enkelvoudige subsidies maar gezamenlijk investeren, deelnemen en ondernemen de voorkeur hebben. Sommige ondernemers weten de weg naar subsidies goed te vinden terwijl andere, vaak lokaal mkb, hier in mindere mate toe in staat zijn.

De Economische Agenda kan beschikken over instrumenten om te investeren, subsidiëren, adviseren, ondersteunen en (mede)ontwikkelen en wil een substantiële hefboom realiseren. Daarvoor gaan we samenwerken met regionale en nationale partijen die middelen en waardevolle expertise hebben. In de regio zijn dat bijvoorbeeld lopende programma's zoals Interreg en regionale investeringsfondsen zoals het NOM Fonds en het Groninger Groeifonds. Nationaal zijn dat regelingen en fondsen van RVO en Invest NL en internationaal de Europese Investeringsbank (EIB). Ook met private partijen zoals pensioenfondsen zoeken we samenwerking. De Agenda zet geld, waar mogelijk, gezamenlijk in met dergelijke partijen.

Nu al werken Rijk, Provincie, NOM en de Netherlands Foreign Investment Agency (NFIA) samen aan strategische acquisitie van (internationale) bedrijven. Daartoe kan uit een daarvoor speciaal bestemd budget subsidie of risicokapitaal worden ingezet om partijen in specifieke keten- en clusterambities - die bijdragen aan economische structuurversterking - aan te trekken. Dit instrument kan bij gebleken succes ook binnen de instrumentenmix van de Agenda worden doorgezet.

SER Noord, (2023, pagina 4):
Organiserend vermogen voor visie- en projectontwikkeling ontbreekt:
"In Noord-Nederland wordt nog onvoldoende gebruikgemaakt van het aanwezige organiserend vermogen om voor de inhoudelijke thema's waar verschillende partijen aan werken, in gezamenlijkheid een integrale visie en strategie te ontwikkelen, met een heldere stip op de horizon. Er is te weinig onderscheidend vermogen binnen de gesignaleerde thema's wat vervolgens geconcretiseerd kan worden om te komen tot een heldere, consistente aanpak. Dit doortrekkend zien we dat er te weinig organiserend vermogen en ontwikkelcapaciteit is voor industriële projecten in de regio. Met de volgende punten wordt dit tot uitdrukking gebracht:

- Ontbreken van ontwikkelfaciliteiten (geld en menskracht) en geen duidelijke regie hierop.
- Beperkte kennis en ervaring van initiatiefnemers met de pré-financieringsfase. Ondersteuning bij projectontwikkeling ontbreekt.
- Het bestaande mkb kan in de innovatieve processen vaak maar moeilijk aanhaken. De ondersteuning die er is, spitst zich toe op de 'usual suspects' (vooral kennisinstellingen en grotere innovatieve bedrijven).
- Beperkte ervaring bij gemeenten en provincies op Europees niveau voor het organiseren van projecten."

Uiteindelijk is het doel een goed werkende financieringsketen te realiseren. Denkrichtingen daarbij:

- **Revolverend fonds**
  Bij een revolverend fonds wordt geld in een zodanige vorm beschikbaar gesteld dat het terugbetaald dient te worden en er rente over betaald wordt; door de aflossing komen de middelen terug in het fonds, door rente groeien deze.
  Of er staat mede-eigendom (aandelenpositie) in het bedrijf tegenover, dat later kan worden verkocht voor een hogere opbrengst. Het geld komt zo weer terug in het fonds en kan opnieuw en dus meerdere keren (revolverend) worden ingezet. We hebben er hierbij aandacht voor dat de investeringshorizon van een fonds past bij de regionale opgaven. De Economische Agenda wil in ieder geval positieve impact hebben via de financiering van start-ups in een heel vroege fase en voor scale-ups in de eerste financieringsronde via een fonds.

- **Subsidie**
  Naast financieren kan de Agenda ook subsidiëren. Er zijn situaties waarbij het belang van het aanjagen of op gang brengen van een ontwikkeling zwaarder weegt dan de kans op financieel rendement. Marktfalen willen opheffen kan hier een voorbeeld van zijn. De Economische Agenda kijkt naar een slimme financieringsmix van risicokapitaal en subsidie (blended finance). Bij projecten zal cofinanciering worden gevraagd. In elke private of publiek-private samenwerking zal aandacht zijn voor (EU-)staatssteunkaders en stapeling. We verkennen de mogelijkheden voor regionale uitzondering op deze kaders.

Advies- en kennisinstrumenten
Uitvoering van de agenda vraagt naast financieringsinstrumenten goed toegankelijke advies- en kennisinstrumenten voor het mkb. Regionaal, nationaal en internationaal zijn er veel instrumenten en adviseurs. Het organiseren van het beter benutten daarvan is een belangrijke taak in de uitvoering van de Economische Agenda.

Initiatiefnemers moeten in een zo vroeg mogelijk stadium kunnen rekenen op creatieve en deskundige sparringpartners. Voor 'hun eigen' (mkb) doelgroepen worden bestaande organisaties als NOM en Economic Board Groningen via extra Rijksmiddelen versterkt met 'loop- en organiserend vermogen' voor de Agenda. Het ministerie van Economische Zaken heeft een cluster ingericht om in overleg met partners in de Agenda, bedrijfsleven, kennisinstellingen, etc. te ondersteunen bij projecten, zoals acquisitie, innovatie en opschaling van (bewezen) aanpak. Ook door het inbrengen van kennis vanuit en initiëren van samenwerking met andere ministeries.

Regeldruk
Om de ontwikkel- en executiekracht van de regio te vergroten moet worden gekeken naar de regeldruk en doorlooptijden voor alle betrokken partijen. In het uitvoeren van de Economische Agenda zetten we daarom breder in dan alleen op nieuwe financieringsinstrumenten, efficiënte beoordelingsprocessen en passende beslissingsbevoegdheid.

- **Staatssteun**
  De Economische Agenda voor Groningen en Noord-Drenthe dient ter ondersteuning van de sociaaleconomische ontwikkeling van de regio. Bij het met publieke middelen ondersteunen van ondernemingen - door middel van investeringen in deze regio door overheden - moet rekening worden gehouden met het (EU) staatssteunrecht. Het staatssteunkader biedt verschillende vrijstellingen om deze investeringen verenigbaar te maken met de interne markt. Bezien moet worden of deze vrijstellingen toereikend zijn of eventueel een melding nodig is bij de Europese Commissie over de rechtmatigheid van de investeringen. Dit gaan we in de volgende fase verkennen.

9 Monitoring: wanneer is de agenda een succes?

De Economische Agenda draagt samen met de Sociale Agenda bij aan het doel om binnen één generatie ten minste op het nationale gemiddelde te komen op relevante indicatoren van brede welvaart. Door generatielang te investeren biedt de Economische Agenda een kans voor duurzame economische structuurversterking. De Economische Agenda wil voortdurend leren: periodiek wordt bekeken of de gekozen strategie de beoogde economische resultaten oplevert en of er bijsturing nodig is. Voor deze monitoring zijn indicatoren en streefwaarden afgeleid. Indicatoren kunnen een doel concreet en meetbaar maken; waarbij de streefwaarden de gewenste resultaten op die indicatoren vastleggen. In lijn met de eerder gedeelde uitgangspunten is gekozen voor ambitieuze streefwaarden, die zijn afgeleid uit het bijgevoegde advies van Rebel.

Rebel heeft op basis van de vijf doel- en subdoelstellingen van de Economische Agenda een voorstel gedaan voor mogelijke indicatoren en streefwaarden. Het is van belang te benoemen dat niet alle indicatoren op het eerste gezicht 'economisch' zijn. Omdat we de duurzaamheid, gezondheid en de ruimtelijke kwaliteit van groot belang vinden, operationaliseren we deze waarden ook in het monitoringsapparaat. Dat doen we in de vorm van signaalwaarden. Een aantal niet-economische indicatoren mogen niet onder een bepaalde waarde zakken als gevolg van investeringen. Hieronder staan de voorlopige indicatoren per doel van de Economische Agenda in een overzicht weergegeven. De voorgestelde indicatoren bieden gezamenlijk een breed inzicht in de economische situatie van de regio en hoe deze zich verhoudt tot het landelijk gemiddelde.

Doel 1: Het stimuleren van een toekomstbestendige economie in een gezonde en aantrekkelijke leefomgeving

Hoge(re) ruimtelijke kwaliteit		
Indicatoren	**Bron**	**Streefwaarde/ambitie**
1a. Living Planet Index	1a. NPG monitor	1a. Randvoorwaardelijk: Living Planet Index duikt niet onder 96,5
1b. Tevredenheid met woonomgeving	1b. CBS	1b. Randvoorwaardelijk: Delfzijl en omgeving op 80%, en daarmee niet meer in het laagste segment
Gezonde(re) leefomgeving: luchtkwaliteit, waterkwaliteit, bodemkwaliteit		
Indicatoren	**Bron**	**Streefwaarde/ambitie**
1c. Emissies van fijnstof naar lucht	1c. CBS	1c. Randvoorwaardelijk: emissieniveau regio GR-ND blijft ver onder dat van NL (bijna 50% lager)
1d. Kwaliteit van zwemwater binnenwateren	1d. CBS	1d. Randvoorwaardelijk: kwaliteit zwemwater regio GR-ND blijft boven dat van NL
Het bevorderen van de circulariteit van economische processen		
Indicatoren	**Bron**	**Streefwaarde/ambitie**
Nader uit te werken	Nader uit te werken	Nader uit te werken

Doel 2: Het verdienvermogen van de regio verhogen en het bevorderen van ondernemerschap

Toename aantal startende (mkb-)bedrijven		
Indicatoren	**Bron**	**Streefwaarde/ambitie**
2a. Gestarte vestigingen per 10.000 inwoners	2a. WSJG/ KVK	2a. De regio halveert de achterstand op NL: bijv. 140 gestarte vestigingen per 10.000 inwoners

Meer groeiende (mkb-)bedrijven		
Indicatoren	**Bron**	**Streefwaarde/ambitie**
2b. Aantal vestigingen van snelgroeiende bedrijven (scale-ups) per 10.000 inwoners	2b. WSJG/ KVK	2b. Regio-gemiddelde zit op het NL gemiddelde: 13 snelgroeiende vestigingen per 10.000 inwoners (nu op 11)
Verbeterde beschikbaarheid van (durf-)kapitaal voor het mkb		
Indicatoren	**Bron**	**Streefwaarde/ambitie**
2c. Aanbod kapitaal mkb (euro)	2c. SNN	2c. Nader uit te werken
Toenemende export door (mkb-)bedrijven uit de regio		
Indicatoren	**Bron**	**Streefwaarde/ambitie**
2d. Export in euro per inwoner (goederen en diensten)	2d. CBS	2d. Nader uit te werken
Toename ondernemerschap in alle levensfases en op alle opleidingsniveaus		
Indicatoren	**Bron**	**Streefwaarde/ambitie**
2e. EE-score (Entrepreneurial Ecosystem Index)	2e. Universiteit Utrecht/ Birch	2e. Meerdere ecosystemen, namelijk in Delfzijl en omgeving, Noord-Drenthe en Oost-Groningen worden versterkt (bijv. indexscore van 7-8 voor ieder ecosysteem)
Groeiende aantrekkelijkheid als vestigingsregio		
Indicatoren	**Bron**	**Streefwaarde/ambitie**
2f. ISI-score: oordeel niet-Groningse bedrijven over aantrekkelijkheid van Groningen	2f. Imago-monitor Groningen	2f. Ambitiescore (ISI -10 tot 10): 7

Doel 3: Meer talent ontwikkelen, dit talent beter benutten en aan de regio binden

Talent ontwikkelen en doorontwikkelen		
Indicatoren	**Bron**	**Streefwaarde/ambitie**
[vooralsnog geen geschikte indicatoren]		

Talentbehoud: meer talent blijft in de regio wonen		
Indicatoren	**Bron**	**Streefwaarde/ambitie**
3a. Stay rate (% 16-jarigen die op 28-jarige leeftijd nog of weer in dezelfde gemeente woont, uitgesplitst naar opleidingsniveau)	3a. Talent-monitor Groningen	3a. Stay rate voor de hele regio op alle opleidingsniveaus ten minste op NL-niveau: mbo 64%, hbo 53%, wo 33%

Meer talent vestigt zich in de regio		
Indicatoren	**Bron**	**Streefwaarde/ambitie**
3b. % 28-jarigen die werken in de provincie maar elders zijn opgegroeid	3b. Talent-monitor Groningen	3b. Groningen: 40% (nu 29%); Drenthe: 20% (nu 12%) (vergelijkbaar met bijv. Overijssel)

Betere benutting van talent binnen de regio (in kwantiteit en kwaliteit)		
Indicatoren	**Bron**	**Streefwaarde/ambitie**
3c. Voortijdige schoolverlaters/ startkwalificaties (%)*	3c. CBS	3c. Geen enkele gemeente zit boven de 3% en regio-gemiddelde van 2,5% (nu 3,0%) voortijdige schoolverlaters (conform Sociale Agenda)
3d. Netto arbeidsparticipatie (%)*	3d. CBS	3d. Het regio-gemiddelde ligt op dat van NL van 71% (nu 67%)

Stijging gemiddeld inkomensniveau en hogere gemiddelde inkomens van praktisch geschoolden in het bijzonder		
Indicatoren	**Bron**	**Streefwaarde/ambitie**
3e. Mediaan besteedbaar inkomen (€)	3d. CBS 3e. CBS	3e. Regio-gemiddelde van de mediaan wordt gelijk met NL: ca. €41.700 (nu €36.900)
3f. Particuliere huishoudens onder lage-inkomensgrens (%)	3d. CBS 3e. CBS	3f. Regio-gemiddelde is maximaal 4,2% (nu 4,6%) en geen enkele gemeente zit boven de 4,5%

Doel 4: Meer kennis uit de regio verzilveren

Meer kennis naar de markt en maatschappij brengen (valorisatie)		
Indicatoren	**Bron**	**Streefwaarde/ambitie**
4a. Aantal spin-offs voortkomend uit kennisinstellingen	4a. RUG	4a. Streefwaarden nader uit te werken, met betere data
4b. Verleende NL-octrooien per 100.000 inwoners	4b. RVO	4b. Toename aantal verleende octrooien in Oost-Groningen (nu 25), Overig Groningen, Noord-Drenthe, richting niveau Delfzijl (35)
4d. Publieke R&D-uitgaven (% bruto regionaal product)	4d. CBS	4d. Nader uit te werken
Meer innoverende bedrijven en meer innovatie binnen bedrijven		
Indicatoren	**Bron**	**Streefwaarde/ambitie**
4c. Innovatieve bedrijven (%)	4c. CBS	4c. % innovatieve bedrijven groeit in de regio en vergroot voorsprong t.o.v. NL tot 3,0%. De gehele regio kent een hoger % innovatieve bedrijven dan het landelijk gemiddelde

Versterken van het kennis- en innovatieve ecosysteem		
Indicatoren	**Bron**	**Streefwaarde/ambitie**
Meten met EE-indicator (zie hoofddoel 2)		

Meer private investeringen in R&D		
Indicatoren	**Bron**	**Streefwaarde/ambitie**
4e. Private R&D-uitgaven (% bruto regionaal product)	4e. CBS	Verhogen private R&D-uitgaven naar ten minste 1,5% in Groningen en 1,3% in Drenthe

Toename arbeidsproductiviteit als gevolg van innovaties		
Indicatoren	**Bron**	**Streefwaarde/ambitie**
4f. Arbeidsproductiviteit (€/gewerkt uur)	4f. CBS	Nader uit te werken

Doel 5: Versterken van ons regionale zelfbewustzijn en imago

Trots eigen inwoners op de regio behouden		
Indicatoren	**Bron**	**Streefwaarde/ambitie**
5a. Trots Groningen op provincie/woonplaats (rapportcijfer)	5a. Imago-monitor Groningen	Ambitierapportcijfer trots: (ISI-score loopt van: -10 tot 10): 8,5
5b. Imago-score van eigen provincie volgens Groningers (ISI)	5b. Imago-monitor Groningen	Ambitiecijfer eigen provincie volgens Groningers (ISI: -10 tot 10): 7,5

Imago van de regio onder niet-Groningers versterken		
Indicatoren	**Bron**	**Streefwaarde/ambitie**
5c. Imago-score van provincie volgens niet-Groningers (ISI)	5c. Imago-monitor Groningen	Ambitiecijfer regio volgens niet-Groningers (ISI: -10 tot 10): 6,5

Positiever zelfbewustzijn: inwoners zijn zich er meer van bewust dat mensen van buiten de regio onze regio waarderen		
Indicatoren	**Bron**	**Streefwaarde/ambitie**
5d. Verwachting die Groningers hebben over de imago-score door niet-Groningers (ISI)	5d. Imago-monitor Groningen	5d: Ambitiecijfer verwachting van Groningers over imago-score door niet-Groningers (ISI: -10 tot 10): 6

Monitoring van output en outcome
Bovenstaand overzicht geeft weer welke indicatoren goed passen bij de gekozen doelen en het geeft overwegingen voor streefwaarden. Het betreffen zogenaamde outcome-indicatoren: cijfers die laten zien of de doelen uiteindelijk zijn behaald. Vaak is er een aanzienlijke vertraging tussen het opschrijven van een bepaalde interventie, het uitvoeren ervan en het moment dat het effect ervan is terug te zien in (CBS-)cijfers. Daarom gaat de Economische Agenda op termijn ook de output monitoren, zodat inzichtelijk is wat de voortgang van de uitvoering is en zodat op die manier al eerder is te bepalen of het aannemelijk is dat de doelstellingen worden behaald.

Samenhangende monitoring via de Staat van Groningen
In de Staat van Groningen wordt periodiek verantwoording afgelegd over de voortgang van Nij Begun en daarmee ook de Economische Agenda. Binnen de regio bestaan verschillen. Dat de regio als geheel of een gemeente op het landelijk gemiddelde scoort, kan verhullen dat er in specifieke gebieden grote problemen bestaan die moeten worden aangepakt. Dat wordt meegenomen in de opzet van de uiteindelijke monitoring. De voorgestelde indicatoren bieden gezamenlijk een breed inzicht in de economische situatie van de regio en hoe deze zich verhoudt tot het landelijk gemiddelde. Bij het voorstel voor indicatoren is rekening gehouden met twee aspecten. Enerzijds een logische aansluiting op de doelen van de Economische Agenda en het streven naar brede welvaart. Anderzijds databetrouwbaarheid, -beschikbaarheid (ook op lokaal niveau) en de frequentie van rapportage. Als de precieze uitvoeringsstructuur en bijbehorende maatregelen voor de Economische Agenda verder zijn uitgewerkt, kunnen indicatoren en streefwaarden nader worden uitgewerkt. Dit is iets om samen met de relevantie partijen te doen. Streefwaarden kunnen op verschillende manieren worden geformuleerd. Dat is in bijgevoegde rapportage uitgelegd.

10 Vervolg

Om de Economische Agenda de komende dertig jaar te realiseren, zijn er in 2025 een aantal vervolgstappen te zetten:

1. **Uitvoeringsplan**
   De hier genoemde thema's werken we in 2025 met ondernemers, kennisinstellingen en overheden uit in een eerste uitvoeringsplan. In deze aanpak voor de korte termijn beschrijven we de voorgenomen activiteiten en beschikbare budgetten. We stellen dit op in samenhang met lopende trajecten zoals de omgevingsvisies en het NOVEX-gebied Groningen/ Masterplan Zeehavens en het gebiedsplan Toekomst Landelijk Gebied. De activiteiten binnen dit plan kunnen uiteenlopen van projectfinanciering tot fondsvorming, projectontwikkeling en uitvragen. Het uitvoeringsplan wordt in de toekomst periodiek herijkt onder leiding van de stichting in de uitvoeringsstructuur. Het openbaar lichaam neemt vervolgens besluiten over deze meerjarenprogramma's. De koers die we willen varen richting structurele economische verbeteringen en maatschappelijke meerwaarde is duidelijk. De precieze stappen krijgen de komende decennia vorm, meebewegend met ontwikkelingen en kansen.

   Omdat dit uitvoeringsplan wordt opgesteld zonder aansturing vanuit de gewenste governance zal deze een korte(re) looptijd krijgen dan de geadviseerde reguliere zes jaar. Ook is de nieuwe uitvoeringsstructuur nog niet beschikbaar om het uitvoeringsprogramma vast te stellen, dit zal nu via dezelfde procedure als de Economische Agenda zelf verlopen.

2. **Implementeren en verder uitwerken van de uitvoeringsstructuur**
   Na besluitvorming over de Economische Agenda en de daarin beschreven hoofdlijn van de uitvoeringsstructuur, moeten de dan besloten onderdelen (Openbaar Lichaam en Stichting Economische Agenda) formeel worden opgericht en ingericht. Ook is er op een aantal punten uitwerking nodig in samenspraak met betrokken partijen.

   Daarnaast moet de uitvoering verder worden vormgegeven: wie doet wat en hoe zijn verantwoordelijkheden en sturing belegd. En hoe richten we de ondersteuning van GR en stichting in. Over al deze onderwerpen is vervolgens besluitvorming nodig.

3. **Financieringsinstrumenten en operationaliseren afwegingskader**
De benodigde instrumenten om daadwerkelijk resultaten te behalen worden verkend en verder vormgegeven. De doelen, voorwaarden en uitgangspunten uit deze conceptagenda en de inhoudelijke aanscherping die daaruit voortkomt, vertalen we in een passend afwegingskader voor de inzet van deze instrumenten.

Terwijl we aan (de uitwerking van) de Economische Agenda werken staat de wereld niet stil. We houden samen met bedrijven, kennisinstellingen, maatschappelijke organisaties en overheden de vinger aan de pols. Welke economische en maatschappelijke ontwikkelingen zien we en welke kansen doen zich voor die passen bij de doelen van de Economische Agenda? Hoe ontwikkelen bestaande initiatieven, programma's en projecten zich en waar zien we samenhang? De samenwerking zoals die straks formeel wordt vormgegeven, willen we nu al in gang zetten. Of het nu gaat om het betrekken van volksvertegenwoordigingen of het benutten van de kennis en kunde uit de regio en het land.

Bijlagen

1. Verkenning en advies Governance Economische Agenda, simpel en slagvaardig Berenschot
2. Advies Rebel Monitoring en Streefwaarden
3. Reactiedocument Doelen Economische Agenda

Literatuur

Arbeidsmarktregio Groningen (2024). Regio in beeld 2024- 2025.

Arbeidsmarktregio Groningen (2024). Regioschets basiscijfers jeugd 2023.

Atlas Research (2024). Middeldorp, M., Veldkamp, J. en Joosse, A. Aanknopingspunten voor een Nij Begun.

Bathelt, H., Malmberg, A. en Maskell, P. (2004). Clusters and knowledge: Local, buzz, global pipelines and the process of knowledge creation, Progress in Human Geography, 28(1).

Bijkerk, S. en Raspe, O. (2024). Bredere-welvaartslens biedt nieuw zicht op ongelijkheid. ESB,15 mei 2024.

Bijkerk, S. en Raspe, O. (2024). Eerste generatie theoretisch opgeleiden ervaren minder brede welvaart. Utrecht: RaboResearch.

Bijkerk, S. en Raspe, O. (2024). Kleinere bedrijven op grotere achterstand in transitie naar nieuwe economie. Utrecht: RaboResearch.

Boisen, M., Terlouw, K., Groote, P. en Couwenberg, O. (2018). Reframing place promotion, place marketing, and place branding - moving beyond conceptual confusion. Cities, 80.

Boschma, R. en Balland, P. (2022). Nieuwe methode brengt kansen op regionale vernieuwing in kaart. ESB, 107.

CBS (2018). Monitor Brede Welvaart 2018, Den Haag/Heerlen: Centraal Bureau voor de Statistiek.

Dijk, van J. en Hartman, S. (2024). Regionaal beleid, Elke Regio Telt, wat moet anders voor het Noorden. Rijksuniversiteit Groningen.

Erken, H. (2024). Lage groei productiviteit mede door ongunstige structuur economie. ESB, 109.

Garretsen, H. (2019). Een pleidooi voor indirect innovatiebeleid, Me Judice, 26 september 2019.

Garretsen, H. (2024). Gevestigde kritiek op industriebeleid botst met nieuwe realiteit. ESB, 109.

Garretsen, H., McCann, Ph., Martin, R. en Tyler, P. (2013). The future of regional policy, Cambridge Journal of Regions, Economy and Society, 6.

Hospers, G.J. (2010). Making sense of place: from cold to warm city marketing, Journal of Place Management and Development, Vol. 3 No. 3, pp.

Hospers, GJ. (2010). Spatial self-preference: On the limits of place marketing to attract new residents and firms. Place Brand Public Dipl 6.

Hospers, G.J. (2020). A Short Reflection on City Branding and its Controversies, TESG.

JongerenTop (2024). Jong in Groningen, de dialoogsessies.

Kantar Public (2022). Imagomonitor Groningen 2022.

Kantar Public (2023). Imagomonitor Groningen 2023.

KAW (2024). Masterplan Regiocentra Groningen.

Kleinknecht, R. (2024). Investeren in verdienvermogen vergt politici met lef. ESB, 109.

Masterplan Campussen (2023). Eindrapportage Toekomstagenda Groningen.

NOM (2024). Energie voor de toekomst.

NOM (2024). Van economische achterblijver naar innovatieve koploper.

Nijs, S. en Thissen, M. (2024). Duurder gas drukt de concurrentiepositie van de Nederlandse industrie. ESB, 109.

Planbureau voor de Leefomgeving (2024). Brede welvaart in elke regio. Voor welke keuzes staat het Rijk?

Porter, M.E. (2000). Location, competition and economic development: local clusters in a global economy, in: Economic Development Quarterly, 141.

Rabo Research (2022). Nieuwe energie en sterkere chemie in Metropoolregio Groningen.

Raspe, O. en Stam, E. (2019). Brede welvaart in de regio verdient meer aandacht. ESB, 104.

Rijksoverheid (2024). Nationale Technologiestrategie.

Rijksoverheid (2024). Ruimtelijke Economische Verkenning.

Sander, F.J., Aalders, R., Raspe, O., Bavel, van B., Lippe, van der T., Rijpma, A. en Stam, E. (2024). Brede welvaart herstelt, maar ongelijkheid tussen regio's neemt toe, RaboResearch en Universiteit Utrecht.

SER Noord-Nederland (2014). Aan de slag. Innovatieondersteuning voor het mkb in Noord-Nederland.

SER Noord-Nederland (2023). Voorwaarden voor regionale innovatie.

SNN (2021). Research- en innovatiestrategie voor slimme specialisatie (RIS3) voor Noord-Nederland 2021-2027.

SNN en Rijksuniversiteit Groningen (2024). Innovatiemonitor Noord-Nederland 2024.

Span, T. et. Al. (2024). Start-ups groeien harder dan andere starters. ESB, 109.

Stam, E. (2022). Er is meer inzicht nodig in de effectiviteit en efficiëntie van ondernemerschapsbeleid. ESB, 107.

Storper, M. en Venables, A. (2004). Buzz: face-to-face contact and the urban economy, in: Journal of Economic Geography, 42.

Talent in de regio (2024). Talentmonitor. www.talendinderegio.com/talentmonitor.

Van Dijk, J., Brunow, S. en Dall Schmidt, T. (2022). The long-term consequences of brain drain related to depopulation on social and territorial cohesion with a focus on the North of the Netherlands and a short comparison with Germany and Denmark: Research Report Department of Economic Geography. Groningen: RUG - Faculty of Spatial Sciences.

Venhorst, V.A., Edzes, A.J.E., Broersma, L. en Dijk, van J. (2011). Brain drain of brain gain? Hoger opgeleiden in grote steden in Nederland. Rijksuniversiteit Groningen, Faculteit Ruimtelijke Wetenschappen.

Vogelaar, J.J., Cloosterman, E., Stam, E. en Oosterwaal, L. (2020). Economisch beleid regio: naar een missie-gestuurde ecosysteembenadering. Economisch Statistische Berichten. Jaargang 105 (4790), 8 oktober 2020.

Vogelaar, S. en Stam, E. (2024). Kritiek op de 'ondernemende staat' biedt lessen voor beleid. ESB, 109.

Weterings, A., Staak, van der M., Snellen, D. en Thissen, M. (2024). Brede welvaart in elke regio. Voor welke keuzes staat het Rijk? Den Haag: Planbureau voor de Leefomgeving.

Colofon

Fotografie
Zeemering Media, Stella Dekker, Peter Tahl, Knelis,
Deon Prins, Koos de Wit, Vincent Lublink

Ontwerp
Buro Open

Economische Agenda
Dit document is nog een concept. Inwoners, bedrijven, organisaties en overheden in Groningen en Noord-Drenthe kunnen hierop nog tot 24 april 2025 hun reactie geven. De verwachting is dat de Economische Agenda halverwege juni 2025 definitief is.

Nij Begun
De parlementaire enquêtecommissie gaswinning trok 24 februari 2023 harde conclusies. Groningers en Drenten verdienen een nij begun: een mooie, leefbare, veilige en betere toekomst. Dertig jaar lang wordt gewerkt aan herstel en perspectief. De gevolgen van de gaswinning laten diepe sporen na bij een groot deel van onze inwoners. Een noodzakelijke voorwaarde voor een betere toekomst is het herstel van woningen én mensen. Zo lang als nodig. Koste wat kost. Het aanpakken van schade, versterking en herstel is daarom de belangrijkste prioriteit. Daarnaast is 200 miljoen euro per jaar beschikbaar voor sociaal en economisch perspectief. Ook is er in totaal de komende tien jaar (tot 2035) 1,65 miljard euro voor de isolatie van woningen beschikbaar. In Groningen en Noord-Drenthe zetten we samen de schouders eronder.

Versie 18 maart 2025

ONS NIJ BEGUN MAKEN WE SAMEN